

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет іноземної філології
Кафедра англійської мови та методики її викладання**

**ГЕНДЕРНА ПОВЕДІНКА ПЕРСОНАЖІВ СУЧАСНИХ
АНГЛОМОВНИХ ДРАМАТИЧНИХ ТВОРІВ (КОМУНІКАТИВНО-
ПРАГМАТИЧНИЙ І СТИЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТИ)**

Кваліфікаційна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконала: студентка 2 курсу 09-241М групи
Спеціальності 014.02 Середня освіта
(Мова і література (англійська)
Освітньо-професійна програма «Середня
освіта (Мова і література англійська)»
Яковенко Дар'я Сергіївна

Керівник кандидат педагогічних наук,
доцент Зуброва Ольга Андріївна
Рецензент кандидат філологічних наук,
доцент Главацька Юлія Леонідівна

Херсон – 2019

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Теоретичні засади вивчення гендерної поведінки	7
1.1. Дослідження комунікативного стилю і комунікативної поведінки в сучасній лінгвістиці.....	7
1.2. Гендер як складова комунікативного стилю.....	17
1.3. Тактико-стратегічна діяльність комунікантів.....	31
1.4. Персонажне мовлення як засіб комунікації персонажів драматичного твору.....	38
РОЗДІЛ 2. Аналіз гендерної поведінки персонажів сучасних англomовних драматичних творів	43
2.1. Гендерний аспект комунікативного стилю персонажів.....	43
2.2. Комунікативні стратегії і тактики персонажів-чоловіків і персонажів-жінок у сучасній англomовній драмі.....	58
2.3. Лексико-стилістична специфіка гендерної поведінки персонажів (на матеріалі англomовних драматичних творів початку ХХІ століття).....	68
ВИСНОВКИ	79
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	83

ВСТУП

У лінгвістичних розвідках новітнього часу увага акцентується на важливій ролі людини в організації й використанні мови як засобу спілкування, зберігання, обробки та передачі інформації. Інтерес сучасних мовознавців переходить з об'єкту пізнання на суб'єкт, фокусується на аналізі людини в мові й мови в людині.

Робота присвячена дослідженню особливостей гендерної поведінки персонажів, відображеної в англійських драматичних творах початку ХХІ століття.

У сучасній науці про мову вивчення комунікативної поведінки людини (О. Антонов, Т. Винокур, Л. Крисін, Є. Тарасов) тісно пов'язане з дослідженням вербальної комунікації (А. Белова, Н. Борисенко, В. Карасик, Ю. Караулов, А. Левицький, Н. Формановська).

Під комунікативною поведінкою розуміємо реалізацію в комунікації сукупності мовних, мовленнєвих та позамовних засобів, що залежать від ситуації спілкування, та цілей, які ставлять перед собою індивіди, а також їх статусних характеристик і соціальних ролей (В. Карасик, Є. Тарасов).

Вербальна поведінка людини як складова частина комунікативної поведінки виявляється в актуалізації у висловлюванні одиниць системи мови, що є необхідними для побудови прагматично коректного висловлювання.

Аналіз когнітивної природи мови та дискурсу, розвиток прагмалінгвістики надають можливість розглядати мовну картину світу, мовну та комунікативну компетенцію, комунікативно-прагматичні норми спілкування як фактори, що зумовлюють відмінності гендерної поведінки та впливають на її відображення в драматичному творі.

На сучасному етапі мова драматичного твору наближається до реального спілкування й максимально достовірно передає його

специфіку. У драматичному творі відображено комунікативну поведінку персонажів обох статей. Драматург є членом соціуму, який володіє знаннями про стереотипи гендерної поведінки й намагається їх відтворити. Уявлення автора про те, у чому полягає різниця між комунікативною поведінкою чоловіка та жінки, відзеркалюються в мовленні персонажів драматичних творів. Драматург використовує ті чи інші риси гендерно зумовленої комунікативної поведінки для створення стереотипних ознак мовлення персонажів-чоловіків і персонажів-жінок.

Отже, судження драматурга про те, як розмовляють чоловіки та жінки, складають стереотипи гендерної поведінки, що є частиною суспільної свідомості. На сучасному етапі вивчення гендерної поведінки зосереджено на розбіжностях у мовленні чоловіків і жінок та на соціально-психологічних чинниках, що її зумовлюють: ситуація спілкування, мовець і слухач, які мають певну соціальну характеристику, стать, вік, рівень освіти, психологічні особливості, психічний стан. Усі ці риси відбиваються в мовленні персонажів сучасних драматичних творів.

Загальне спрямування комунікативної лінгвістики на встановлення особливостей мовної й мовленнєвої поведінки людини, зокрема в гендерному аспекті, зумовлює **актуальність** обраної теми.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дипломну роботу виконано згідно з планом науково-дослідної роботи кафедри англійської мови та методики її викладання «Лінгвокогнітивні, комунікативні та прагматичні аспекти дослідження тексту» (державний реєстраційний номер 0117U006792).

Метою дослідження є виявлення й систематизація особливостей гендерної поведінки персонажів у ситуаціях спілкування, що зображені в сучасних англомовних драматичних творах.

Для досягнення поставленої мети в роботі розв'язуються такі **завдання**:

- уточнити поняття комунікативного стилю і комунікативної поведінки;
- розглянути гендер як статусну складову комунікативного стилю;
- дослідити тактико-стратегічну діяльність комунікантів;
- описати персонажне мовлення як засіб комунікації персонажів драматичного твору;
- проаналізувати комунікативний стиль персонажів у гендерному аспекті;
- вивчити комунікативні стратегії і тактики персонажів-чоловіків і персонажів-жінок у сучасній англомовній драмі;
- встановити лексико-стилістичні засоби відображення гендерної поведінки персонажів на матеріалі англомовних драматичних творів початку ХХІ століття.

Об’єктом дослідження є гендерний аспект комунікативної поведінки персонажів сучасних англомовних драматичних творів.

Предметом аналізу є засоби реалізації комунікативно-прагматичних та стилістичних особливостей, типових для гендерної поведінки персонажів, відбитої в аналізованих творах.

Матеріалом дослідження обрано драматичні твори, написані американськими та британськими драматургами на початку ХХІ століття (Х. Блейкмен, Л. Р. Даймонд, Н. Кларк, Б. Норріс, Р. Тейлор, М. Хепворс та ін.), а саме діалоги персонажів, що відображають їх спілкування.

Мета і завдання визначили **методи дослідження**: описовий метод (для визначення теоретичних засад дослідження), метод суцільної вибірки (для добору ілюстративного матеріалу), методи контекстуального аналізу (для визначення характеру персонажного мовлення, що дозволяє виявити комунікативно-прагматичні та лексико-стилістичні особливості комунікативної поведінки) та лінгвостилістичний метод (для аналізу лексико-стилістичних засобів

оформлення комунікативних стратегій і тактик, висвітлення гендерного аспекту комунікативного стилю персонажів).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в дослідженні особливостей гендерної поведінки персонажів-чоловіків і персонажів-жінок в англomовних драматичних творах новітнього часу. Персонажне мовлення при цьому розглядається як відображення стереотипу гендерної поведінки сучасних американців і британців.

Практичне значення роботи полягає в можливості використання її матеріалу в курсах «Лексикологія англійської мови», «Стилїстика англійської мови», при викладанні спецкурсів із комунікативної лінгвістики, написанні курсових і дипломних робіт.

Апробація результатів роботи. Результати дослідження обговорено на засіданнях кафедри англійської мови та методики її викладання Херсонського державного університету, а також у доповідях на конференціях різних рівнів:

– II Міжнародній науково-практичній конференції «Рівень ефективності та необхідність впливу філологічних наук на розвиток мови та літератури», м. Львів (10–11 травня 2019 р.).

– Міжнародній науково-практичній конференції «Лінгвістика XXI століття: здобутки та перспективи», м. Херсон, ХДУ (15–16 травня 2019 р.).

– I Всеукраїнській науково-практичній конференції «Лінгвістичні обрії XXI сторіччя», м. Херсон, ХДУ (25–26 червня 2019 р.).

За темою роботи опубліковано статті та тези:

– «Гендерний аспект комунікативної поведінки персонажів драматичних творів» (м. Львів, 10–11 травня 2019 р.).

– «Комунікативні особливості гендерної поведінки персонажів сучасної англійської драми» («Студентські наукові студії», 2019 р.).

– «Гендер як складова комунікативного стилю персонажів англomовних драматичних творів» («Магістерські студії», ХДУ, 2019 р.).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ ПОВЕДІНКИ

1.1. Дослідження комунікативного стилю і комунікативної поведінки в сучасній лінгвістиці

Комунікативний стиль є складною та багатошаровою структурою, дослідження якої викликає сьогодні значний інтерес. Аналіз особливостей та специфічних аспектів функціонування комунікативного стилю відіграє досить важливу роль у сучасних лінгвістичних розвідках.

Поняття «комунікативного стилю» розробляється в руслі лінгвокультурологічних та дискурсивних досліджень. На сучасному етапі, не існує єдиної універсальної дифеніції комунікативного стилю, що свідчить про те, що питання знаходиться на стадії активного вивчення.

Термін «стиль» у традиційному розумінні належить до психології спілкування [34, с. 90–100] та до сфери мовознавства на позначення поняття «функціонального стилю» [30, с. 12].

У сучасному мовознавстві комунікативний стиль визначається як системна конфігурація мовних, мовленнєвих та екстралінгвальних засобів, вибір та застосування яких мотивується індивідом, як носієм мови та членом певної лінгвокультури, що спричиняє етнокультурну маркованість згідно просторово-часового та змістового контексту ситуації. Комунікант, водночас, є носієм намірів, що реалізуються за допомогою комунікативного стилю відповідно до набору стратегій і тактик, які використовуються в процесі досягнення поставленої комунікативної мети [4].

У вітчизняній лінгвістиці комунікативний стиль розглядається як спосіб дискурсивної поведінки та має національно-етнічну й ментальну

зумовленість, в основі якої лежить спосіб емоційного реагування [20; 36].

Комунікативний стиль розглядається також як один із засобів, що дозволяє переконати, вплинути на адресата та спонукати до дій в інтересах мовця [4, с. 7].

У зарубіжних дослідженнях комунікативний стиль пов'язаний із міжкультурною комунікацією та розглядається як здатність індивіда правильно підбирати лінгвальні та екстралінгвальні засоби комунікації в процесі спілкування з представниками певної культури, аналізувати контекст ситуації, передбачати наслідки своїх комунікативних дій відповідно до лінгвокультурного оточення та обирати ефективні методи і засоби впливу на співрозмовника, реагувати на комунікативну поведінку та дії мовців, відповідно до заданого вектору спілкування та контексту [62].

Отже, у широкому розумінні комунікативний стиль – це сукупність фонетичних, граматичних, стилістичних та інших засобів, що використовує мовець у процесі спілкування для створення бажаного комунікативного ефекту та здійснення впливу на слухача.

Вузьке значення комунікативного стилю полягає в наявності специфічних особливостей у системі використання лінгвальних та екстралінгвальних засобів, відповідно до статусно-рольових характеристик комуніканта, як на рівні індивіда, так і на рівні соціальних структур [4, с. 9].

Тобто у більш вузькому розумінні комунікативний стиль є певною сукупністю засобів та інструментів, що використовує автор у процесі утворення персонажного мовлення.

За допомогою комунікативного стилю передаються особливі риси епохи, до якої належать герої твору, а саме їхній соціальний статус, звички, традиції та інші сфери, тобто відтворюються національно-

специфічні особливості комунікативної поведінки, що характеризують певний етап розвитку конкретного суспільства.

Комунікативний стиль відіграє провідну роль у формуванні схеми «автор – текст – читач», виступаючи одночасно і базою, на якій виникає повідомлення, і засобом його декодування [57].

Л. Кулікова розглядає комунікативний стиль у національно-культурологічному аспекті, вважаючи його сукупністю комунікативних уявлень, правил і норм, що характеризуються інтегральним характером, опосередковуються культурою як макроконтекстом і виявляються у виборі мовних засобів організації змісту та специфічного культуро-емоційного маркування [30, с. 12–15].

Під комунікативним стилем розуміють й індивідуальні відмінності в поведінці та манері спілкування людей, що характеризуються відносною стійкістю і двома основними аспектами: розумінням власного комунікативного стилю та сприйняттям комунікативних стилів інших людей. Згідно цієї концепції, комунікативний стиль кожної окремої особистості залежить від багатьох чинників, які впливають на неї у період її формування та становлення [5, с. 38].

У нашому дослідженні комунікативний стиль визначаємо як певний спосіб побудови процесу комунікації, який включає мовні та мовленнєві засоби, що реалізується в певних мовленнєвих та комунікативних актах, використання стратегій і тактик для досягнення певної комунікативної цілі.

Оскільки комунікативний стиль має багаторівневу структуру, що включає в себе як базовий комунікативний стиль конкретної особистості, так і національний комунікативний стиль, який є проявом національної ідентичності, розрізняють індивідуальний і національний комунікативний стиль. Ураховуючи те, що статусні параметри відображаються в мовленні комуніканта, вважаємо, що статусні характеристики мовця впливають на його комунікативний стиль.

Беручи до уваги той факт, що комунікативний стиль розглядається в міжкультурній комунікації, аналізується поняття комунікативної поведінки та робиться значний акцент на кумулятивній функції мови як засоба соціокультурної ідентифікації та автентичності [21, с. 15].

Особлива увага приділяється дослідженням комунікативного стилю в контексті дискурсу, а саме визначається комунікативний підхід до вивчення останнього, що базується на комунікативних обставинах як найважливішому змістотворчому компоненті, що є одним із найефективніших методів аналізу дискурсу [5].

Комунікативний стиль аналізується також у контексті категорії ввічливості [21, с. 15].

Розглядається поведінковий аспект комунікативного стилю на макрорівні із залученням поняття національної комунікативної поведінки, що є сукупністю норм і традицій спілкування певного суспільства [9, с. 18].

Даний компонент комунікативного стилю є важливим для цілісного аналізу поняття та створення багаторівневої моделі комунікативного стилю, оскільки, на думку Й. Стерніна, комунікативна поведінка є невід'ємним аспектом комунікації, що бере участь у кодуванні та декодуванні інформаційного потоку, надаючи йому специфічних рис національної ідентичності [49, с. 22].

Важливу роль у процесі реалізації комунікативного стилю індивіда відіграють комунікативні стратегії й тактики, що є прямим або опосередкованим виявом та інтеграцією намірів індивіда, що проявляються в постановці та досягненні довготривалих глобальних комунікативних завдань (стратегій) і короткотривалих (тактик), які мають локальне значення та є інструментом реалізації стратегій у процесі комунікації [9].

У сучасних лінгвістичних дослідженнях незмінним залишається інтерес до статусних характеристик комуніканта, що впливають на

перебіг комунікативної інтеракції. Однією з таких характеристик є гендер, що розглядається сьогодні як важлива соціокультурна категорія, яка впливає на особливості комунікативного стилю особистості [8, с. 18].

А. Кіріліна зазначає, що соціально- та культурнозначимі відмінності в комунікативних стилях спілкування чоловіка та жінки фіксувалися ще в антропології та етнографії, розмежування на базі біологічно-статевих відмінностей, як і саме поняття «гендер», виникає у другій половині ХХ століття [22, с. 52–58].

Таким чином, поняття комунікативного стилю з'являється як логічний розвиток концепції стилю в руслі комунікативно-прагматичного аналізу реалізації мовних механізмів у процесі реального спілкування та дає поштовх вивченню впливу таких індивідуальних параметрів комуніканта як соціальний статус, вік, расова приналежність, рівень інтеграції до певної лінгвокультури, стать та манера його мовлення. Актуальним залишається питання впливу статусних характеристик на комунікативний стиль, при цьому матеріалом у сучасних дослідження виступає як реальна комунікація, так і персонажне мовлення драматичних творів. Вивчення статусних характеристик мовця, що впливають на мовлення персонажів англомовної драми, викликає зацікавленість із боку дослідників, оскільки на новітньому етапі незмінним залишається інтерес лінгвістичних студій до вивчення мови в процесі її функціонування, комунікативної взаємодії, під час якої забезпечуються інформаційні зв'язки, необхідні для функціонування суспільства як єдиного цілого [50, с. 66].

Важливою характеристикою мови як комунікативного феномену є її органічна вбудованість у ситуацію спілкування [21, с. 264].

Різноманітні моделі спілкування по різному структурують процес спілкування [47, с. 573–593].

Проте дослідники схиляються до виділення адресанта та адресата повідомлення та врахування їх характеристик, що відображає антропологічний фокус лінгвістики як науки [21, с. 268].

Вивчення процесу комунікації та дослідження стилю як лінгвістичного явища тісно пов'язане з аналізом комунікативної поведінки людини [28; 52; 59].

Поняття мовленнєвої поведінки, розроблене та введене у вжиток американськими біхевіористами, зазнає в подальшому суттєвої еволюції в працях психолінгвістів, соціолінгвістів, лінгвостилістів, прагмалінгвістів, комунікативістів, лінгвокультурологів, когнітивістів [55].

Термін «комунікативна поведінка» запроваджений Й. Стерніним, який характеризує це поняття як сукупність норм і традицій спілкування народу [49, с. 4].

Сучасні розвідки направлені на аналіз реалізації в комунікативній поведінці особливостей комунікативної свідомості мовця; співвідношення між стереотипами поведінки та комунікативною поведінкою [26, с. 232–233].

Особливого значення набуває дослідження національно-специфічних особливостей комунікативної поведінки та етнічно зумовлених відмінностей у виборі засобів комунікації [26, с. 253–254].

Аналізуються також стереотипи комунікативної поведінки, що є її готовими моделями, які мають універсальний характер для певної лінгвокультурної спільноти та засвоюються індивідом у процесі соціологізації [54, с. 244].

У нашому розумінні поняття комунікативної поведінки виходимо з того факту, що існують певні особливості комунікативної поведінки, зумовлені соціально-економічним устроєм суспільства у кожен конкретну епоху. Комунікативну поведінку визначають як складний феномен, що має соціальну, культурну, етнічну, когнітивну та

психологічну складові. Під комунікативною поведінкою розуміють реалізацію мовцем сукупності лінгвальних й екстралінгвальних засобів комунікації, вибір яких залежить від ситуації спілкування, лінгвальних й екстралінгвальних цілей, порушених індивідом, що належить до певної лінгвокультурної спільноти, а також статусних характеристик учасників спілкування та виконуваних ними ролей [57].

Поняття комунікативної поведінки використовується для аналізу особливостей персонажного мовлення драматичних творів, оскільки головною метою драматурга є створення таких сценічних образів, які б відображували основні риси комунікативної поведінки представників певної лінгвокультурної спільноти.

Соціальна складова комунікативної поведінки зумовлюється соціолінгвістичними параметрами індивіда, а саме соціальним статусом та соціальною роллю, що впливають на створення певного варіанту комунікативної поведінки [53, с. 43].

Роль комуніканта розуміють як форму суспільної поведінки людини, що зумовлена її положенням у певній соціальній групі й у певній ситуації спілкування [53, с. 136].

Комунікативна поведінка відповідно виступає регулятором відносин між мовцями, що дозволяє побудувати власну лінію поведінки та декодувати соціальний статус і соціальну роль співрозмовника в процесі комунікативної взаємодії.

На сучасному етапі комунікативна поведінка розглядається як різновид людської поведінки, що є проявом мотивованої та частково немотивованої символічно опосередкованої активності, взаємодії з навколишнім середовищем та іншими особистостями зі свого соціально-культурного прошарку суспільства, спрямованої на встановлення, підтримання та розвиток комунікативних контактів, обмін інформацією, самовираження, емоційний та інтелектуальний взаємовплив [49, с. 12].

Дослідники вивчають питання домінантних рис та категорії ввічливості в англomовній комунікативній культурі [33, с. 152].

Комунікативна поведінка характеризується як складний багаторівневий феномен, що має в своєму складі соціальний, ситуативний, етнічний, культурний, когнітивний та психологічний компоненти, зумовлені соціально-економічним, культурно-політичним устроєм конкретного суспільства в певний момент часу [49, с. 37].

Комунікативну поведінку розглядають як реалізацію комбінації лінгвальних та екстралінгвальних засобів, наявних в арсеналі комунікантів, вибір яких напряду залежить від контекстуально-ситуативного компонента, комунікативних цілей, поставлених індивідом, що є носієм певних соціально-статусних та рольових характеристик і належить до певної спільноти [30, с. 65].

Моделі комунікативної поведінки мають специфічну лінгвокультурну маркованість та засвоюються індивідом у процесі соціалізації [30, с. 71].

Комунікативна поведінка детермінується соціально-статусною складовою, вбирає в себе норми та традиції спілкування, відображає комунікативну свідомість, що генералізуються в мовній пам'яті, а також виявляє девіаційні відхилення від них, які є проявами мовної особистості та елементами її індивідуальності [49, с. 63].

Сучасні дослідження спрямовуються на виявлення співвідношення комунікативної поведінки та комунікативного стилю, їх взаємозв'язку та специфічних особливостей. Комунікативний стиль проявляється у виборі певних вербальних і невербальних засобів, визначається як індивідуальні відмінності в поведінці та манері спілкування людей, виступає як певна модель або програма комунікативної поведінки, де екстралінгвальне забезпечення підсилює комунікативний ефект від лексико-стилістичної, актомовленневої та тактико-стратегічної структурованості комунікативного стилю. Окрім того, комунікативна

поведінка регулюється загальними і місцевими нормами та правилами, відхилення від яких можуть сприйматися як порушення принципів ввічливості й кооперації [30, с. 75].

Необхідність висвітлення особливостей комунікативної поведінки зумовлена сучасними умовами глобалізації і тісних міжкультурних контактів. Знання характерних рис комунікативної поведінки веде до взаєморозуміння учасників комунікативного акту, які належать до різних культур.

Отже, комунікативна поведінка людини може бути розглянута як маркер її приналежності до певного соціуму, як одна з найважливіших складових соціокультурної поведінки мовця, вона входить у набір поведінкових стереотипів, які створюються певним суспільством у ході його історичного розвитку.

Процес комунікативних утворень стереотипів є одним із соціальних явищ, що реалізується в мові та через мовлення. Дослідження цього процесу має місце як у межах наук, предметом яких безпосередньо є поведінка людини, наприклад, психології, так і у межах гуманітарних наук – психолінгвістики або історичної прагмалінгвістики, де стереотипи комунікативної поведінки персонажів художніх творів, що з'явилися на початку століття, є джерелом ілюстративного матеріалу для аналізу [57].

Стереотипізація – це побудова образу на основі вже існуючого стійкого уявлення про членів певної соціальної групи, наприклад, гендерної чи етнічної, яка має місце там, де відбувається соціальна взаємодія [39, с. 495].

Когнітивною основою цього процесу є категоризація великої маси соціальної інформації, яку отримує людина в своєму повсякденному житті. У свою чергу, вже створені та функціонуючі стереотипи спрямовують соціальну взаємодію в таке русло, що індивід, який сприймається стереотипно, починає підтверджувати своєю поведінкою

типізовані уявлення про себе. Стереотипи створюють власну реальність, або лінгвокультурний простір, що своєрідно відбиває мовлення, поняття, ідеї та концепти, тобто складові картини світу окремої особистості та загальної картини дійсності, а також цілі, мотиви, інтереси, настанови особи, стереотип якої створюється в певному соціумі [26].

Стереотипи поведінки мовців знайшли своє місце в дослідженнях вітчизняних та зарубіжних вчених: розглядаються стереотипи сучасних лінгвокультурних спільнот [10; 26], героїв сучасних ігрових кінотворів [25], жіночі й чоловічі стереотипи мовлення [37] тощо, проте стереотипізація мовлення персонажів англomовних художніх, зокрема драматичних, творів новітнього часу досі не отримала всебічного висвітлення.

Трактування поняття «стереотип», що існують у сучасній науці, можна розділити на два блоки: перший бере за основу когнітивний характер процесів стереотипу і розглядає його як перебільшене переконання, асоційоване з категорією; в його функцію входить пояснення поведінки людини в зв'язку з цією категорією [61, с. 3]; як форму раціонального пізнання світу, що спрощує та прискорює обробку інформації [49, с. 45].

Інші визначення стереотипу розкривають його соціальний характер: стереотип – це соціокультурно маркована форма поведінки представника певної етнокультури, що реалізується в мовленнєвому спілкуванні у вигляді нормативного уявлення про доступні для нього ситуації [4].

У нашому дослідженні розглядаємо стереотип як певне уявлення фрагмента навколишньої дійсності, що є відображенням у свідомості індивіда типового фрагменту світу [26, с. 231–232], зокрема спрощених ментальних репрезентацій різних категорій людей, які перебільшують подібності між ними та ігнорують відмінності [49, с. 286].

Стереотип пов'язаний із певним національно-, соціально- та історично-детермінованим вибором тієї чи іншої стратегії поведінки в певній ситуації [26, с. 233].

Конкретизуючи трактування стереотипу, вважаємо комунікативні одиниці, що досліджуються, стереотипами мовленнєвого спілкування або стереотипами мовленнєвої поведінки. У результаті внутрішнього утворення стереотипів виникають екзостереотипи, що складаються у представників однієї культури про іншу, та ендостереотипи, або уявлення про самих себе [49, с. 291].

Слід зазначити, що в реальному житті ці різновиди стереотипу нерозривно пов'язані. Критичне переосмислення психолінгвістичного розуміння стереотипу, запропонованого В. Красних [26], для потреб аналізу дискурсу дозволяє визначити його як стійку схему мовленнєвої поведінки комунікантів у певних типізованих ситуаціях дискурсу на підставі стереотипного образу комунікативної поведінки, що реалізується у вигляді стереотипного ментально-лінгвального утворення.

1.2. Гендер як складова комунікативного стилю

На сучасному етапі розвитку мовознавства спостерігається загальна тенденція лінгвістичної науки до вивчення соціальних умов, за яких відбувається комунікація, людського чинника в мові, зокрема до гендерних аспектів мови [41, с. 454].

Гендер визначають як компонент колективної та індивідуальної свідомості, що позначає комплекс соціальних, культурних і психологічних явищ, співвідносних зі статтю індивіда, та розглядається сьогодні як важлива соціокультурна категорія, яка зумовлює мовлення людини, її поведінку та ставлення до мовлення представників

протилежної статі. Стаття комуніканта є однією із соціально-статусних характеристик, що впливає на вибір певних мовних і мовленнєвих засобів у процесі спілкування [8, с. 18].

Історично соціокультурні відмінності в стилях спілкування чоловіка та жінки фіксувалися в антропології та етнографії [44, с. 150–155].

Початковий етап розвитку вчення про мову та гендер як окрему галузь науки – 1970-ті роки ХХ століття. Однак існують і більш ранні приклади того, що мовлення жінок вважали відхиленням від стандартних мовленнєвих практик. Вже з 1970-х років науковці починають системно досліджувати взаємодію між мовою та гендером [61, с. 1].

Розмежування на базі статевих відмінностей, як і саме поняття гендер, виникає на базі теорії субкультур, що виступає проти сексизму в мові. Представники цієї теорії стверджують, що мовлення жінок та чоловіків відрізняється завдяки тому, що вони виховуються та існують у різних субкультурах, де постулюється ідея, що жіноче мовлення сприймається як відхилення від норми чоловічого мовлення та відрізняється від останнього тому, що мова є продуктом, створеним чоловіками для чоловіків. У цей час з'являється діяльнісний підхід, відповідно до якого мовець обирає певні лінгвальні засоби для створення власного іміджу й у центр уваги потрапляє і чоловіче мовлення [21, с. 221].

Мова була об'єктом та основною метою Руху жінок у західних країнах [64, с. 10].

Сьогодні гендерні дослідження посідають одне з найважливіших місць. У центрі гендерних розвідок є культурні та соціальні чинники, що визначають ставлення суспільства до чоловіків і жінок [41, с. 21].

Гендерна ідентичність конструюється в соціальній сфері та визначається соціокультурними чинниками, тому досліджується в

контексті етнолінгвістики, когнітивної лінгвістики, соціолінгвістики тощо [41, с. 32].

Вивчення мовлення чоловіків і жінок доводить, що існують певні відмінності між тим, як розмовляють і пишуть чоловіки і жінки. У межах гендерних лінгвістичних досліджень функціонують два основні поняття – стать і гендер. Стать – це сукупність анатомо-фізіологічних ознак людини. Гендер визначають як специфічний набір культурних характеристик, що зумовлюють соціальну поведінку чоловіків і жінок та їхні взаємовідносини [41, с. 21].

У мовознавстві гендер розглядається як когнітивний феномен, що проявляється у кліше і в особливостях мовленнєвої поведінки комунікантів [41, с. 22].

Сучасні лінгвістичні вчення спираються на дослідження гендера (соціального чинника) і статі (біологічного чинника). Велика кількість досліджень спрямована на виявлення відмінностей у роботі мозку, що залежить від біологічної статі. Науковці вивчають вплив біологічних чинників на мовленнєву діяльність. Деякі дослідники вважають, що жінки народжуються з кращими вербальними (мовленнєвими) можливостями, ніж чоловіки. Натомість, чоловіки від народження володіють ліпшими можливостями візуального та просторового сприймання [61].

Зазначають такі аспекти, що пояснюють відмінності в лінгвістичних функціях за допомогою біологічних чинників, а саме:

1) жінки швидше, ніж чоловіки, проходять у дитинстві стадії мовного розвитку;

2) жінки рідше, ніж чоловіки, страждають від порушень мовленнєвих функцій (заїкання, проблеми з читанням);

3) у жінок не тільки ліва півкуля головного мозку відповідає за мовленнєві функції. Жінки ліпше, ніж чоловіки, обробляють інформацію правою півкулею [61; 63].

Перші наукові дослідження, що торкалися проблеми взаємодії мови, жінок та чоловіків, керувалися ідеями «розбіжності статей». Вивчення цих відмінностей проводилися в межах європейських лінгвістичних традицій, враховуючи засади антропоцентризму. Дослідники звертали увагу переважно на фонологічні та лексико-граматичні особливості в мовленні. Більша частина цих досліджень фокусувалася на відмінностях у вживанні жінками та чоловіками звуків та афіксів [63; 64].

Р. Лакофф однією із перших заявляє про відмінності у чоловічому та жіночому мовленні. Дослідниця наголошує на мовному антропоцентризмі та вказує на основні розбіжності в мовленні чоловіків і жінок [61, с. 13].

На думку Р. Лакофф, маргінальність та безправ'я жінок відображено в мовленні як чоловіків, так і жінок [64, с. 3].

Д. Спендер підтримує ідею Р. Лакофф про сексизм, що існує в мові, а також акцентує увагу на гендерних відмінностях у мовленні. Авторка зазначає, що завдяки своїй владі в минулому чоловікам вдалося впровадити сексизм у мову для того, щоб ще раз ствердити та зміцнити свою перевагу в суспільстві [49].

У 70-х роках ХХ століття виникає новий напрям у мовознавстві – гендерна лінгвістика (лінгвістична гендерологія), основною ідеєю якої є дослідження та доказ того, що мова відображає світ із позиції чоловіків, що розцінюється як норма. А все жіноче, зокрема і мовлення, як відхилення від неї.

Дослідження гендера на сучасному етапі здійснюються і в межах феміністської лінгвістики. Спочатку феміністичні вчення зосереджувалися на мові як на абстрактній системі, що включає відмінності, що характеризували жінок більш позитивно. Пізніше представники феміністської лінгвістики починають аналізувати природне використання мови між чоловіками та жінками [64, с. 13].

На відміну від представниць гендерної лінгвістики, предметом їхнього дослідження є основні мовні аспекти зображення чоловіків та жінок. Основна мета прихильників феміністської лінгвістики – довести, як за допомогою мовлення виражаються основні риси обох статей та які є відмінності. Характерною рисою цього напрямку є виявлення та аналіз основних відмінностей, що існують у мовленні чоловіків та жінок. Так, практично будь-яка галузь лінгвістики може розглядатися, враховуючи позиції гендерних досліджень. Представниці феміністської лінгвістики, завдяки дослідженню презентації статі у мові, звернули увагу на сексизм, тобто орієнтацію, яка дискримінує одну стать, а іншу робить домінантною. Мовний сексизм перебуває на одній позиції з расовою дискримінацією. Цей факт дає змогу розглядати гендерні, расові та етнічні особливості на одному рівні [64, с. 15].

Зазначимо, що гендерні розбіжності в мові не є всеосяжними, оскільки на особливості вживання певних мовних засобів впливає і культурний рівень мовця, його соціальний статус, етнічна чи расова належність, комунікативна ситуація. Іноді манера поведінки, прийнятна в одній культурі як «жіноча» або «чоловіча», в іншій може інтерпретуватися навпаки. Тому науковці наголошують на тому, що відмінності в мовленні жінок і чоловіків є особливо помітними в певній комунікативній ситуації.

М. Альчук зазначає, що впровадження та розкриття жіночих практик, які відзеркалюють символи жіночого досвіду, дають змогу нового бачення та спілкування, нових методологічних підходів та переосмислення відносин «чоловік – жінка» [1, с. 47].

Вивчення мови та гендера відображає два різні аспекти: мовну систему та мовне вираження. Нерівні ролі жінок та чоловіків мають своє відображення не лише в мовній системі, а й у мовленні, тобто як звертаються до чоловіків та жінок, як вони розмовляють і які ролі вони представляють у мовній взаємодії. Всі ці аспекти можна дослідити в

класових нормах, нормах статі, а також цінностях певного суспільства [6, с. 100].

Отже, гендерний аспект відображається саме в особливостях мовлення. Поява соціолінгвістики у 1970-х роках стимулює розвиток емпіричних досліджень мовних розбіжностей щодо класу, регіону, віку, етнічності, а також гендера в мовленні. Жіноче мовлення сягає корінням у психоаналіз метамови, системи засобів, що відображають роль підсвідомого у розвитку жінок і чоловіків, так само, як і розвитку культури [6, с. 102].

У межах гендерного напрямку дослідження також функціонує і концепція суб'єктивності, що формує основу для критики мови та суб'єктивності в структуралізмі. Така критика включає в себе ідею про те, що значення продукується через бінарні протилежності, наприклад чорне – біле, тіло – свідомість, чоловіче – жіноче та ін. Проте полюси цих опозиційних пар структурно пов'язані, адже, наприклад, «маскулінність» набуває свого значення лише за умови наявності «фемінності». Семантичні протилежності в межах бінарно протилежних пар не є справжніми протиставленнями, оскільки в мові кожен термін ієрархічно пов'язаний із протилежним до нього. У межах трактування гендерних відмінностей «фемінність» набуває значення, негативного до «маскулінності», та трактується як таке, що не має свого вираження і не відображається в культурі. Прихильники жіночого мовлення визначають його як позитивне явище, що має своє вираження в культурі [57].

На думку І. Кузнецової, дослідження художнього тексту з позицій гендерних особливостей вимагає герменевтичного пояснення. Гендер тлумачиться як міждисциплінарне явище, в основі якого поєднуються різні науки про людину. Ураховуються біологічна, соціальна та культурна особливості [29, с. 172].

У мовознавстві виокремлюють два основні підходи до проблеми гендера – підхід домінування та підхід культурних розбіжностей, що ґрунтуються на відмінностях між статями [64, с. 18–20].

Існують також підхід дефіциту і динамічний підхід. Усі ці підходи виникли в історичній послідовності. Проте поява нового підходу зовсім не означає відмову від попередніх.

Найвідомішими представниками підходу (чоловічого) домінування є Д. Спендер, П. Фішман, які у своїх дослідженнях аналізують мовлення жінок лише у взаємодії з мовленням чоловіків. Гендерні відмінності в мовленні, на думку лінгвістів, є результатом домінування чоловіків над жінками в різних галузях [61, с. 21].

Основною метою прихильників підходу культурних розбіжностей (Д. Таннен, Дж. Коутс та ін.), є не лише опис, а й позитивна оцінка особливостей жіночого мовлення. Наукові дослідження в цьому напрямку мають соціолінгвістичне спрямування. Згідно з твердженнями прихильників даного підходу, жінки та чоловіки диференціюються через свої відмінності, що зумовлені їхньою належністю до різних субкультур [61, с. 21].

Розбіжності в мовленні чоловіків і жінок спричинені відмінностями, що виникли та утвердились під час процесу соціалізації [61, с. 97].

Виникнення підходу культурних розбіжностей вважається моментом підтримки фемінізму, що дозволяє переосмислити жіночі культурні традиції [64, с. 20].

У 1990-х роках ХХ століття феміністська лінгвістика починає заперечувати ідеї однорідності та статичності базових категорій цих двох підходів. Саме тому припущення щодо категорій чоловік – жінка як бінарних протилежностей із певною внутрішньою різномірністю, зазнає критики. Противники підходів домінування та культурних розбіжностей аргументують це тим, що фокусуючись на відмінних, а не спільних

рисах мовлення чоловіків і жінок, ролі та функції гендерних розбіжностей лише підсилюються. Виявлення цих розбіжностей відкидає гендер від основних принципів соціального контексту [63].

Виокремлюють також підхід дефіциту, основоположницею якого стала Р. Лакофф. Прихильники цього підходу розглядають мовлення жінок як окреме явище. Проте ця модель вивчення особливостей жіночого мовлення критикується в зв'язку з тим, що закликає жінок навчитися говорити як чоловіки для того, щоб їх сприймали серйозно [61, с. 6].

Найбільш сучасним є динамічний підхід, акцент в якому робиться на динамічних (діяльних, активних) аспектах взаємодії. Гендерна ідентичність розглядається як соціальний чинник, а не статична соціальна категорія, тобто мовці здатні самі конструювати свій гендер у мовленні, а не є нерухомо підвладними певному гендерові [61, с. 6].

Слід зазначити, що всі підходи взаємопов'язані і не мають чітких меж. Науковці, які працюють у цій сфері дослідження, можуть використовувати не лише один підхід, а й синтез підходів.

Так, О. Горошко виокремлює три основні підходи до вивчення гендера:

1. Перший підхід торкається лише соціальної природи мови чоловіків та жінок і виявляє мовні розбіжності, що пояснюються особливостями розподілу соціальної влади в суспільстві.

2. Другий підхід (соціолінгвістичний) зводить мовлення жінок та чоловіків до особливостей мовної поведінки статей.

3. Третій підхід спрямований на виявлення когнітивного аспекту розбіжностей у мовленнєвій поведінці статей [16].

Виокремлюють шість основних напрямків у рамках лінгвістичних досліджень гендерної проблематики, розподіл яких, на думку А. Кіріліної, є доволі умовним:

1) соціолінгвістичні гендерні дослідження;

- 2) феміністська лінгвістика;
- 3) власне гендерні дослідження, що вивчають мовленнєву поведінку чоловіків та жінок;
- 4) дослідження маскулінності;
- 5) психолінгвістичні дослідження;
- 6) міжкультурні, лінгвокультурні дослідження, що також включають гіпотезу гендерних субкультур [16].

Таким чином, дослідження мови в гендерному аспекті може здійснюватися з позицій різних підходів. Проте найчастіше лише їх синтез забезпечує ґрунтовний аналіз мовних явищ. Гендер також не є зумовлювальним чинником комунікації, оскільки відмінності в стилях чоловічої та жіночої мовленнєвої поведінки не є сталими, тобто проявляються не в кожному мовленнєвому акті. Адаже в різних комунікативних ситуаціях одна й та сама людина може реагувати по-різному і, як наслідок, проявляти несхожу мовленнєву поведінку. Відмінності існують і в мовленні людей однієї статі, проте різних соціальних статусів. Сильові особливості чоловічого та жіночого мовлення найбільше проявляються в певних ситуаціях мовленнєвого спілкування, коли чоловік чи жінка використовують різноманітні прийоми мовленнєвої поведінки. Вибір таких прийомів та їх застосування зумовлені не тільки статтю мовця, а і його (її) психічним складом, професією, соціальним статусом. Отже, й гендерні особливості в мові розглядаються з урахуванням етнічної та соціальної належності, рівня освіченості, а також ситуації.

Американська та британська соціолінгвістичні традиції аналізу розбіжностей у мовленні чоловіків і жінок свідчать про те, що вживання певних фонетичних і граматичних варіантів має відмінності, зумовлені статтю людини [61, с. 114].

Окрім того, жінки демонструють зниження кількості ненормованих мовних варіантів при переході до офіційної ситуації

спілкування. Сучасні дослідження у сфері гендерних розбіжностей мовлення охоплюють як реальну комунікацію, так і художній дискурс [41, с. 16].

Чоловічий і жіночий стилі комунікативної поведінки мають суттєві відмінності як у методиці добору та використання лексико-стилістичних засобів, синтаксичних структур, мовленнєвих актів, так і у сфері тактико-стратегічного оформлення процесу комунікації, про що свідчать численні розвідки на матеріалі англійської мови [61, с. 23].

Так, жіночий стиль характеризується детальним добром лексичних засобів і способів вираження, високим рівнем емоційного забарвлення реплік та невербальних засобів, частими змінами евалюативного компонента мовлення, прямими запитам розгорнутої відповіді, високим рівнем чутливості до способів та засобів вираження думки співрозмовником.

Стиль чоловіків відзначається частими спробами реалізації стратегій і тактик зміни тематики спілкування, підміни понять, небажанням прямої кооперації, відсутністю ретельної оцінки ситуативного компонента мовлення та відповідної фільтрації мовлення, включаючи широке вживання вульгаризмів і лексики сексуальної тематики. Також необхідно зазначити, що чоловічий комунікативний стиль є більш агресивним, домінантним і спрямований на гальмування комунікативних інтенцій співрозмовника.

У роботі аналіз направлено на виявлення особливостей чоловічого і жіночого мовлення, відмінностей у мовному вживанні та тактико-стратегічному оформленні висловлення в сучасних драматичних творах.

Гендерні відмінності в спілкуванні є важливою умовою соціальної взаємодії. Упродовж останніх років проблема гендерних аспектів спілкування стає особливо актуальною. Лінгвісти досліджують фонетико-орфоепічні, морфологічні, синтаксичні відмінності в мовленні чоловіків і жінок, аксиологічні і стилістичні особливості чоловічого та

жіночого мовлення, зіставляють тезауруси жінок і чоловіків, проводять дискурс-аналізи форм мовної поведінки, їх іміджеві прояви, вивчають жанрово-тематичні аспекти мови і комунікації чоловіків і жінок і т.д. [1, с. 17].

Г. Двінянінова виділяє два підходи до чоловічого та жіночого мовлення. Перший з них спирається на поняття «домінуючої мужності» та має на увазі утиск жінок як соціальної групи і інтерпретує всі гендерні відмінності в мові з точки зору «чоловічого домінування» і «жіночого підпорядкування».

Інший метод має назву «модель виявлення відмінностей у спілкуванні» і висловлює ідею про те, що жінки і чоловіки належать до різних субкультур. У цьому контексті міжгендерне спілкування розглядається як форма міжкультурної комунікації [2].

Гендер – поняття, яке використовується для позначення всіх тих соціальних і культурних норм, правил і ролей, що приписано людям суспільством у залежності від біологічної статі [3].

Термін «гендер» підкреслює не природню, а соціокультурну причину міжстатевих відмінностей. Тобто «жіноче», «чоловіче» – біологічні, дані від природи статеві відмінності, а «мужнє», «жіночне» – поняття, що сконструйовані суспільством і мають культурно-символічні відмінності, які змінюються відповідно до зміни суспільства і культури. Гендерні стереотипи представляють собою культурно і соціально зумовлені думки про якості, атрибути і норми поведінки представників обох статей та їх відображення в мові [4].

Установки, що пов'язані з гендерними стереотипами, регулюються на глибинному рівні суспільної свідомості, здійснюючи на нього істотний вплив, так як сягають корінням у далеке минуле і є найбільш стабільними. Гендерна стереотипізація фіксується в мові, тісно пов'язана з виразом оцінки і впливає на формування очікувань від представників тієї чи іншої статі певного типу поведінки. Гендерні

стереотипи в колективній суспільній свідомості закріплені міцно і міняються повільно. Автори драматичних художніх творів дають не тільки найбільш повні й об'єктивні портрети і характеристики героїв, а й значно частіше за інших відзначають гендерні стереотипи вираження емоцій.

Є. Горошко стверджує, що відмінності в мовній поведінці людини, обумовлені її статтю, проявляються на всіх рівнях мови: від мовної здатності до основних механізмів мовленнєво-розумової діяльності (утворення, сприйняття і розуміння мовного висловлювання). Основним фактором мовних відмінностей у чоловіків і жінок авторка вважає особливості пристрою головного мозку, спеціалізацію його правої і лівої півкулі, їх функціональну асиметрію [5].

І. Тартаковська зазначає, що виявити статистично значущі гендерні відмінності є досить складно. Набагато частіше відмінності відсутні або є невеликими і не мають статистичної цінності. Дослідниця робить висновок, що аналіз статевих відмінностей у результаті виявляється дослідженнями статевої подібності, доведеної на підставі аналізу значного масиву даних [6].

Т. Дороніна відзначає, що існуючі розробки майже не стосуються гендерних проблем, а спрямовують зусилля на критику феміністичного літературознавства. Дослідниця підкреслює, що жіночі образи в літературі підпорядковані чоловічим, як другорядні – головним, і саме літературний твір акцентує увагу на категоріях «мужність» і «жіночність» та історико-культурній обумовленості цих категорій [7].

Згідно з думкою О. Здравомислова [8], в «літературі відновлюється гендерна культура традиційного суспільства, тобто сучасна їй гендерна культура» [7, с. 317].

Проблемою гендерного аспекту мовної поведінки персонажів у драматичних творах займається Н. Борисенко, об'єктом дослідження якої є британські п'єси кінця ХХ ст. [9].

Авторка розглядає гендерну комунікативну поведінку сучасних англійців, які є представниками середнього класу суспільства, в ситуаціях межгендерного спілкування.

Дослідниця відзначає, що в міжгендерному спілкуванні персонажі-чоловіки приділяють увагу чіткому і логічному викладу інформації, в деякій мірі ігноруючи вплив доброзичливої атмосфери спілкування, на підтримку якої, в першу чергу, орієнтовані персонажі-жінки [9].

Істотна відмінність поведінки впливає з використаної чоловіками стратегії домінування, а жінками – стратегії співробітництва, відповідно до існуючих комунікативних стереотипів.

Емоції визначають комунікативну поведінку персонажів-жінок частіше, ніж персонажів-чоловіків. У висловлюваннях жінок частіше використовується загальна позитивна оцінка, в той час як для реплік чоловіків характерна негативна [9].

У мовознавстві мовленнєва діяльність розглядається як один з аспектів мови. Це – «мовної матеріал, що включає суму окремих актів говоріння і розуміння» [10].

Починаючи з 70-х років ХХ століття мовленнєва діяльність отримує більш вузьку інтерпретацію в психолінгвістиці [11].

Це – вид діяльності, основний мотив якої пов'язаний із виробництвом самого мовлення, що здійснюється відповідно до норм і правил мовленнєвої поведінки.

Під мовленнєвою поведінкою розуміється позбавлений усвідомленого мотивування, автоматизований, стереотипний мовний прояв у силу типової віднесеності до типової ситуації мовленнєвого спілкування, що часто повторюється [12].

До основних моделей вивчення гендерної лінгвістики належать модель дефіцитності, модель відмінності і модель домінування. На думку вчених, основною причиною відмінності чоловічої і жіночої

мовної поведінки є розбіжність у цілях, що переслідують чоловіки і жінки в процесі комунікативної взаємодії.

Так, модель відмінності базується на уявленні комунікації між чоловіками і жінками як відображення двох культур, де чоловіче мовлення розглядається як змагання, яке орієнтоване на комунікативне домінування, демонстрування статусу, в той час як метою жіночого мовлення виступає досягнення згоди, компромісу, співпраці [13].

У моделі домінування есплікується гендерна нерівність у процесі комунікації, що відображається в соціальному статусі жінок у суспільстві і домінуючому статусі чоловіків [11].

У сучасних гендерних дослідженнях підкреслюється динаміка гендерних відмінностей у мовленнєвій поведінці чоловіків і жінок, зумовленій соціальними і культурними змінами в суспільстві, де гендер виступає продуктом дискурсу, конструюється в процесі комунікації як соціальна категорія, є значущим компонентом мовленнєвої поведінки мовної особистості [10; 12], при цьому «чоловічі» і «жіночі» мовні форми аналізуються як «лінгвістичні ресурси конструювання гендеру в соціальній практиці» [3, с. 134].

У дискурсивних дослідженнях, заснованих на аналізі різних аспектів ведення аргументативних діалогів, увага фокусується на розвитку стратегій мовленнєвої поведінки чоловіків і жінок, які базуються на зафіксованих у мові стереотипах, що відбивають і зберігають роль чоловіка в суспільстві. Традиційно чоловіча мовленнєва поведінка вважається більш категоричною, егоцентричною, містить тактики прямого впливу на партнера по комунікації [6, с. 159].

Провідною функцією мовленнєвої поведінки чоловіків є інформативна функція мовного повідомлення. Чоловікам властиво починати бесіду і вибирати її тему, розглядати питання не як спосіб продовжити розмову, але як джерело інформації. Чоловіче мовлення характеризується категоричністю при реалізації власного

комунікативного наміру, перехопленням ініціативи, великою кількістю реплік у діалозі.

Жіноча мовленнєва поведінка розглядається як некатегорична, що включає тактики непрямого впливу на співрозмовника, характеризується вираженою адресністю, зацікавленістю в продовженні бесіди, характерною рисою якої є експресивність [2; 6].

Позиції дослідників, узагальнюючих відмінності між комунікативними стилями чоловіків і жінок, представлені в бінарних термінах «повідомлення – взаєморозуміння», «змагання – співробітництво», «конфлікт – компроміс», «незалежність – близькість», «публічний – особистий» [8; 13; 17], що підкреслюють характерне використання жінками стратегій ввічливості в мові, основною функцією якої є афективна (емоційна) функція, на відміну від чоловічого мовлення, що виконує інформативну функцію.

1.3. Тактико-стратегічна діяльність комунікантів

Лінгвістична наука на сучасному етапі характеризується розширенням традиційного об'єкта дослідження: її фокус зміщено у сферу мовленнєвої діяльності, вивчення мовленнєвих процесів та динаміки мовленнєвої поведінки індивідів у соціальному середовищі. Більш актуальними стають питання відображення в мові суб'єктивних аспектів учасників соціальної взаємодії, зокрема прагматичний фактор, пов'язаний із використанням мови в процесі комунікативної діяльності [9, с. 112].

Комунікативно-дискурсивна парадигма, що посідає важливе місце в лінгвістичних студіях з кінця XX – початку XXI століття, спрямовує свій інтерес на дослідження комунікативних одиниць побутового дискурсу.

Значна увага приділяється дослідженням діалогічного дискурсу. Саме діалог асоціюється з безпосередньою формою людського спілкування, а також є провідною формою спілкування в різноманітних сферах.

Стратегічний підхід, яким робиться акцент на довгостроковому плануванні комунікантом мовленнєвої події, активно використовується в сучасних методологічних дослідженнях діалогічного дискурсу.

Для побудови комунікативних стратегій мовцю необхідно володіти загальними знаннями про комунікативну ситуацію, про відповідний мовленнєвий акт, який він має реалізувати, а також про співрозмовника.

Комплексна обробка в свідомості людини цих типів знань обумовлює стратегічний вибір мовних одиниць різних рівнів та способів їх організації, тобто конструювання висловлення.

Найбільш яскраво когнітивна активність людини проявляється у виборі правильного мовного засобу для вираження своєї ідеї, тобто у відборі найбільш адекватних лексичних засобів вираження задуму мовця, а також пошуку найбільш влучної синтаксичної конструкції для його оформлення [33, с. 153].

Стратегії є ментальними планами, недоступними безпосередньому спостереженню, які мають мовні індикатори або маркери у поверхневих структурах висловлення. Під час сприйняття повідомлення саме аналіз його мовного оформлення дозволяє адресатові виявити стратегічні цілі, мотиви, настанови співрозмовника. Важливим параметром у моделі мовленнєвої стратегії є наявність або відсутність настанови на співпрацю [7, с. 128].

Цей критерій вважатимемо за основний для класифікації стратегій на кооперативну та конфліктну (конфронтативну).

На сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки широкого поширення та висвітлення отримали поняття стратегій і тактик спілкування [2; 3; 14 та ін.].

Комунікативну стратегію характеризують як завчасно сплановану сукупність комунікативних дій, ходів, мовленнєвих актів, моделей комунікативної поведінки, що спрямовані на досягнення певної комунікативної мети, яку ставить перед собою мовець, або як реалізацію ряду теоретичних ходів, запланованих мовцем, що ведуть до досягнення певних цілей, поставлених мовцем під час комунікації [5].

Комунікативні стратегії регламентуються комунікативною метою, яку кожен із учасників процесу комунікації ставить перед собою на початку спілкування та ситуативно-контекстуальним компонентом, рівнем соціалізації та мовної компетенції кожного комуніканта, що впливає на підбір та застосування певних комунікативних засобів [19, с. 126].

Стратегія є центральною віссю побудови та реалізації процесу комунікації, загальний спосіб досягнення поставленої мети, що регламентує комунікативну поведінку та вибір засобів і методів впливу на адресата [17, с. 294–295].

Базуються стратегії на когнітивно-комунікативному аналізі середовища, параметрів комунікантів, ситуації спілкування та особливостей її перебігу, що дозволяє виділити оптимальні шляхи досягнення поставлених комунікативних завдань, враховуючи множину можливостей реалізації запланованого [17, с. 260].

Вибір стратегій спілкування залежно від поставленої мети та аналітичного прогнозування комунікативної реакції реципієнта зумовлює поліпшення та оптимізацію процесу комунікації, що значно підвищує шанси на реалізацію запланованого. Комунікативні стратегії характеризують як рішення мовця, які він приймає в процесі комунікації та які зумовлюють зміни в комунікативному середовищі та детермінують комунікативну реакцію інших учасників спілкування, що призводить до зміни векторів бесіди та набору засобів і способів

досягнення поставлених цілей, не виключаючи постановку нових пріоритетів [17, с. 56].

За характером цільової аудиторії та комунікативної активності / пасивності її членів комунікативні стратегії поділяють на:

- монологічні (особа, що говорить, є єдиним ініціатором / учасником спілкування, усі інші присутні виступають у ролі слухачів, не висловлюючи прямої комунікативної позиції);

- діалогічні (учасники комунікативного процесу беруть участь у спілкуванні, відбувається перехресна взаємодія стратегій різних комунікантів) [7, с. 29–30].

За методом впливу комунікативних стратегій на адресата / адресанта теорія маніпулятивної природи комунікації характеризує всі стратегії як маніпулятивні, а їх різновиди відображають рівень маніпулятивної активності кожного з учасників спілкування (активний маніпулятор, пасивний маніпулятор, зацікавлений маніпулятор, індіферентний маніпулятор).

Різновиди комунікативних стратегій відповідають категоріям (моделям) спілкування, які базуються на комунікативній поведінці конкретного комуніканта: стратегії погодження, руйнування, ухиляння, пристосування, співробітництва (кооперації), конфронтації, компромісу. У ході розгортання конфліктної ситуації спілкування комуніканти можуть застосовувати різні стратегії й тактики поведінки у ній [34, с. 93–94].

Найбільш універсальною вважається класифікація стратегій і тактик, розроблена Г. Грайсом та Дж. Лічем, що базується на максимах спілкування, дотримання чи недотримання яких характеризує використання тієї чи іншої стратегії, що віддаляє або наближує досягнення поставлених комунікативних цілей [58, с. 312].

Так, наприклад, максима якості еквівалентна стратегіям достовірності та чесності, максима схвалення відповідає стратегіям

схвалення і співпраці. Відповідно до цільової настанови комунікативної взаємодії визначають дві основні групи стратегій: кооперації та відмови від кооперації (конфронтації чи конфлікту) [204, с. 204], що відповідають двом основним типам спілкування: кооперативному та некооперативному [7, с. 130–132].

Окрім того, дослідники визначають стратегії нейтрального спілкування, які мають на меті приховати ставлення до об'єкта і суб'єктів спілкування, виключають будь-які оцінні, емоційно забарвлені компоненти, а судження будуються на логічних висновках та загальних знаннях про об'єкт. Нейтральні стратегії вміщують пряму чи непряму вмотивовану відмову від кооперації, однак не переходять у стадію конфлікту, ігноруючи спроби створення конфронтативного середовища співрозмовниками [11, с. 5–6].

I. Пєвнєва пропонує наступні три базові види комунікативних стратегій:

- 1) конфронтаційна, або деструктивна стратегія;
- 2) стратегія дистанціювання або нейтральна стратегія;
- 3) стратегія кооперації, або конструктивна стратегія [42, с. 11].

М. Лук'янець зазначає, що респонсивність адресата в діалогічному мовленні виявляється в актуалізованих ним респонсивних стратегіях і тактиках реагування на репліки адресанта. Згідно з комунікативними умовами міжособистісного спілкування загалом та прагматичними цілями адресата зокрема, дослідниця розрізняє кооперативні, компромісні та конфліктні респонсивні стратегії, яким підпорядкована низка відповідних респонсивних тактик [35].

Комунікативні тактики є сукупністю прийомів, що зумовлюють використання мовних засобів та виступають у ролі структурних елементів стратегії, співвідносяться з останньою як частина та ціле, мають меншу тривалість і спрямовані на досягнення результату в реальному часі, що, у свою чергу, наближає досягнення загальної

стратегічно визначеної мети. Тактики утворюють певну комбінацію та застосовуються залежно від контекстуально-ситуативного аспекту [40, с. 5–6].

Успішність і неуспішність досягнення комунікативної мети, яку ставить перед собою мовець, напряду залежить від адекватності вибору, комбінування, часу і місця застосування комунікативних тактик у процесі реалізації стратегій спілкування. Використання тактик потребує від комуніканта певного рівня вмій та навичок коригування своєї комунікативної поведінки залежно від умов оточення і дій адресата, що є результатом компетенції мовця та інтеграції знань про навколишнє середовище, які імплементуються в процесі соціалізації. Залежно від обраної мовцем поведінки кількість тактик, що може використовуватися, є необмеженою. З огляду на варіативність інтенцій мовця, структуру його мовної особистості та здатність до лінгво-комунікативної адаптації, набір тактик може динамічно змінюватися, залежно від впливу комунікативного середовища, реакції реципієнта та аналізу ефективності застосування тих чи інших тактико-стратегічних комбінацій.

Основні комунікативні тактики, які використовуються в рамках стратегічного курсу комуніканта для досягнення короткочасних цілей, також мають декілька моделей класифікації. Однією з них є маркування комунікативних тактик відповідно до мовленнєвих актів, які входять до їх складу (наприклад, реквестив – запит інформації) [7, с. 190].

Виділяють також тактики наведення прикладу, посилення, поступки, зсуву, контрасту, апелювання до авторитету, гумору, тактику трьох «так», «чорного опонента», фальсифікації, узагальнення [17, с. 259–261].

Отже, стратегії й тактики виступають компонентами комунікативного стилю мовця, що реалізують тактико-стратегічне оформлення висловлень учасників інтеракції відповідно до обраної мовцем стратегії конфронтації або кооперації, сприяють оформленню

спілкування в цілісний процес, що спрямований на досягнення певної мети.

Вербальне втілення комунікативних стратегій і тактик набуває індивідуалізованих рис у процесі формування та реалізації комунікативного стилю, розкриваючи комунікативний потенціал мовця в процесі досягнення комунікативної мети.

У нашому дослідженні ми розглядаємо два основних типи стратегій (стратегій, що імплементуються мовцем на початку процесу комунікації, мотивуючи вибір відповідних тактик для досягнення поставлених цілей) – кооперації та конфронтації, вибір яких залежить від цільової настанови комунікативної взаємодії.

Стратегія кооперації реалізується у добровільній співпраці мовців шляхом прямого чи непрямого запиту для досягнення спільних цілей чи використання неконфліктних засобів і методів спонукання до кооперації. У процесі її реалізації комуніканти використовують кооперативні стратегії (ввічливість, довіра, компроміс та інші), реалізація яких супроводжується використанням тактик схвалення, компліменту, погодження, поступки, доброзичливості.

Стратегія конфронтації характеризує відмову від кооперації чи її нав'язування із супутнім завданням фізичної, матеріальної чи моральної шкоди, виникненням негативних емоцій. Специфічним є і її стратегічне наповнення, що включає стратегії агресії, насилля, дискредитації, домінування, підкорення адресата. Тактичне комунікативне забезпечення стратегії конфронтації та її локальних стратегій становлять тактики погрози, залякування, звинувачення, знуцання, приниження, провокації, критики [40, с. 5–7].

Отже, стратегії й тактики виступають компонентами комунікативного стилю мовця, що реалізують тактико-стратегічне оформлення висловлень учасників інтеракції відповідно до обраної

мовцем стратегії кооперації або конфронтації, сприяють оформленню спілкування у цілісний процес, спрямований на досягнення певної мети.

1.4. Персональне мовлення як засіб комунікації персонажів драматичного твору

Мовленнєва характеристика або мовленнєвий портрет персонажа – засіб художнього зображення персонажів, що полягає в підборі особливих для кожної дійової особи художнього твору слів, висловлювань і мовленнєвих зворотів [41, с. 385].

На початку століття художній діалог, як основна частина мовленнєвої характеристики, відіграє найважливішу роль при формуванні образу персонажа в прозі, адже саме через діалог автор передає основну інформацію про персонаж [4].

Мовленнєвий портрет визначають як поєднання стилістичних елементів різних рівнів, що характеризують мову окремого персонажа. Вітчизняні та зарубіжні дослідники звертаються до проблеми відтворення стилізованих елементів, через які реалізується мовна варіативність, але дослідження часто обмежуються тільки окремими аспектами питання [32].

Використання певних стилістично забарвлених одиниць у сучасних драматичних текстах, як і поняття літературної мови, постійно змінюється в бік демократизації мовлення, у результаті чого деякі елементи формування мовленнєвої характеристики залишаються недостатньо висвітленими.

Традиційно, в структурі мовної особистості (ідіолекті) виділяють три типи елементів:

- 1) універсальні (загальні для всього мовного колективу);

2) соціально-культурні (характерні для певної групи мовців, об'єднаних за соціальними, професійними, гендерними, віковими та іншими ознаками);

3) індивідуальні (відображають неповторну індивідуальність мовленнєвої системи особи та є для неї типовими) [32, с. 166].

Різноманіття факторів варіативності мовних засобів зумовлює існування варіативності, зокрема:

- територіальної (лінгвістичної),
- соціальної (стратифікаційної),
- індивідуальної (нерегулярної),
- ситуативної,
- стилістичної.

Елементи, що дозволяють віднести персонаж до тієї чи іншої соціальної групи, відносять до периферійних елементів мови і поділяють на:

- колективні / мовні (просторіччя, діалекти, аргі, жаргони, сленг, професіоналізми, табуїтована лексика, архаїзми);

- індивідуальні / мовленнєві (вільність усної мови, дитяча мова, ламана мова іноземців, дефекти вимови, порушення норми вимови і написання у носіїв мови, словотворення) [32].

Засобом створення мовленнєвої характеристики персонажу можуть виступати елементи як розмовного стилю, так і високого. Для непрямі характеристики персонажа автори уводять до мовлення героя терміни (для вказівки на професійну приналежність і т.д.), високу літературну лексику (для демонстрації високого рівня освіти, протиставлення персонажа іншим або висміяння), архаїзми та історизми (для віднесення персонажа до певної епохи) і т.д.

Створюючи образ персонажа, автор використовує як експліцитні, так й імпліцитні засоби і прийоми. До експліцитних відносять пряму вказівку на риси характеру, вік, національність, професію, освіту,

соціальний статус персонажа та ін. Імплицитні засоби – ширші, серед них виокремлюють різноманітні стилістичні прийоми, використання в мовленні персонажів функціонально-забарвленої лексики, сленгізмів, діалектизмів і засобів, що вимагають від читача / глядача додаткової фонові інформації для їх інтерпретації (алюзії, прецедентні тексти та імена та ін.).

Вибір мовленнєвих форм для вербального спілкування містить достатньо повну інформацію щодо особистості персонажа (гендерна, вікова, локальна, національно-расова, темпоральна характеристика, соціальний статус, зовнішність, темперамент, емоційний стан і відносини між комунікантами) [11, с. 6].

Особливістю персонажного мовлення драматичного твору є відтворення процесу реальної комунікації між людьми художніми засобами писемного мовлення [54], передача його специфічних особливостей, дотримання норм і правил спілкування для створення достовірної картини світу та образів самих персонажів [51, с. 71].

Однак, на відміну від реального спілкування, мовлення персонажів має свої особливості та не є точним аналогом розмовного мовлення, а його стилізацією, оскільки ряд факторів статичного і динамічного характеру накладають відбиток на його моделювання. До цих факторів відносяться комунікативний і літературний стилі автора, потреби сучасного для автора читача, необхідність стилізації мови п'єси до умов та вимог певної картини світу, яку намагається відтворити автор, жанрово-інструментальна варіативність [49, с. 92].

Специфічною для драматичних творів є певна сукупність характерних ознак, що відрізняє його від розмовного мовлення. До них відносять надлишкове інформаційне наповнення реплік персонажів, що зумовлене характерними особливостями самого жанру драми та його спрямованістю на встановлення контакту з читачем [48, с. 135].

Інформація, що є відомою для персонажів та невідомою для аудиторії, подається додатковим інформативним шаром, що викликає такий ефект, а також впливає на довжину реплік персонажів, спричиняючи її асинхронію (висловлювання стають або занадто довгими, або занадто короткими), що, у свою чергу, також обумовлюється спробами автора висловити власну комунікативну позицію за допомогою персонажного мовлення. У драматичному творі допускається послідовність із декількох запитань у репліці одного персонажа для підтримання обраного автором темпу та інформативної наповненості комунікативного процесу [33, с. 151].

Порядок висловлювань персонажів драматичного твору зазвичай має чітку структурованість та логічний зв'язок, що дозволяє читачу краще обробити та асимілювати запропонований інформаційний потік; відхилення від теми та порушення логічної структури реплік можливе при спробах автора зробити акцент на комунікативних особливостях персонажа чи групи персонажів, продемонструвати їх ставлення до об'єкта та суб'єкта спілкування, показати їх характерні когнітивні та комунікативні особливості (неуважність, розсіяність, зневага до співрозмовника і т.д.) [51, с. 73].

Однак, не зважаючи на розбіжності в способах та засобах створення і функціонування персонажного мовлення сучасної драми, його деякі суттєві розбіжності з процесом реального спілкування, новітні тенденції характеризуються все більшим наближенням персонажного мовлення до повсякденного [52, с. 258].

Цьому сприяють як загальна демократизація літературної мови, так і специфіка вимог сучасного читача, що потребує наявності більш високого рівня реалізму, наближеності до повсякденного життя та характерних культурно-лінгвістичних реалій.

На фонетичному рівні емоційність реплік дійових осіб передається шляхом графічного зображення особливостей мовлення персонажів, на

синтаксичному рівні ця ж мета досягається чергуванням конструкцій із правильним та неправильним порядком слів, імітуючи процес реального спілкування за допомогою використання еліптичних конструкцій, послідовних запитань (включаючи риторичні) [34, с. 94].

Висловлювання персонажів лексично наближуються до реальної комунікації за допомогою вживання табуьованої, зниженої лексики, вульгаризмів, жаргонізмів, неологізмів, діалектизмів та сленгізмів.

Оскільки основу персонажного мовлення становить досвід реального спілкування, що є асимільованим автором та пропущеним через призму його комунікативного стилю, структуризація персонажного та природнього мовлення має багато спільних рис [24, с. 14–20].

Отже, мовленнєва характеристика персонажа сучасного драматичного твору будується таким чином, щоб донести до цільової аудиторії думки та ідеї автора. Вона не є довільною та враховує ті самі комунікативні компоненти і правила, що й реальна комунікація. Мовленнєвий портрет базується на стратегії комунікативної поведінки, постановці та досягненні певних інтенцій за допомогою тактико-стратегічного комбінування в межах змодельованого комунікативного стилю персонажа, враховуючи ситуативний і контекстуальний аспекти, статусно-рольові та комунікативні характеристики персонажів. Лише за умов відповідності ключовим похідним рисам живого спілкування персонажне мовлення може бути адекватно декодовано, сприйнято та асимільовано читачем.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ГЕНДЕРНОЇ ПОВЕДІНКИ ПЕРСОНАЖІВ СУЧАСНИХ АНГЛОМОВНИХ ДРАМАТИЧНИХ ТВОРІВ

2.1. Гендерний аспект комунікативного стилю персонажів

Чоловічий та жіночий комунікативні стилі персонажного мовлення характеризуються специфічними особливостями тактичної й лексико-стилістичної організації мовлення, що спричинено фізіологічними та психометричними відмінностями, соціальними стереотипами, які мають місце в певному соціумі на конкретному етапі розвитку.

Так, комунікативний стиль персонажів-чоловіків в сучасних англомовних драматичних творах характеризується схильністю до домінування:

Griggs: Silence, woman! I need to think.

Rose: I don't think..

Griggs: I said I must think about it.

Rose: I..

Griggs: Silence! [68, с. 32].

Чоловік використовує тактику наказу, що посилюється грубим звертанням, лексичними повторами та демонструє його інтенцію до домінування в процесі спілкування.

Чоловік висловлює власну точку зору:

Jim: To restore the state of freedom and liberty... But freedom is a different thing to every individual and there's no universal definition of it. In ancient times [70, с. 93].

Чоловік проявляє схильність до філософських роздумів, обмірковуючи поняття «свободи». Персонажам-чоловікам також

властиве використання тактик, спрямованих на утримання ініціативи в процесі спілкування:

Crossman: (His voice and his manner are slightly different now) I needed another book and another bottle. Royalty gone to bed? Does anybody improve with age? Just tell me that, Sophie, and I'll have something to lie awake and think about.

Sophie: I do not know, Mr. Ned.

Crossman: For God's sake, Sophie, have opinion about something. Try it, and see what comes out.

Sophie: (Laughs) Some people improve with age, some do not.

Crossman: (Nods, amused) Wonderful, Sophie, wonderful. Some improve with age, some do not. Medical statistics show that 61 percent of those who improve have bought our book on Dianetics and smoke Iglewitz cigarettes. You're beginning to talk like an advertisement, which is the very highest form of American talk. (Sharply) It's not your language, nor your native land. You don't have to care about it. You shouldn't even understand it.

Sophie: Sometimes I understand.

Crossman: That's dangerous to admit, Sophie. You've been so busy cultivating a pseudo-stupidity. Not that you'd ever be a brilliant girl, but at least you used to be normal. Another five years and you won't be pseudo-stupid [67, с. 26].

Чоловік проявляє інтенцію до домінування та стримання ініціативи в процесі спілкування. Він використовує тактику запити інформації, спонукання та обіцянки, на що його співрозмовниця відповідає тактикою відмови. Персонаж-чоловік застосовує тактики критики співрозмовника та спонукання. Жінка застосовує тактику надання аргументу. Чоловік використовує тактику схвалення співрозмовника та тактику аргументації. Персонаж-чоловік проявляє ініціативу протягом бесіди, застосовуючи відповідні тактики, його

комунікативна поведінка більш агресивна, ніж поведінка його співрозмовниці. Чоловік вихваляється своїми знаннями та висловлює свою оцінку, не зважаючи на її реакцію.

Іншою особливістю чоловічого комунікативного стилю персонажів сучасної англомовної драми виступає розкутість, що проявляється в порушенні табу та використанні лексико-стилістичних засобів, які відносять до сфери статевих відносин у процесі комунікації:

Peter: He wanted to talk about sex. A moment. Then..

Kelly: What?

Peter: It just came into my head, your client – we talked about him on Craig's last night. – That was what we called him, right? [66, с. 166].

Персонаж-чоловік застосовує тактику запити інформації.

Персонаж-жінка також використовує тактику запити інформації, на що персонаж-чоловік відповідає тактиками роз'яснення.

Манері спілкування персонажа-чоловіка властиві грубість, порушення сексуальних тем у присутності жінки. Одним із важливих аспектів комунікативного стилю персонажів-чоловіків є конкурентна боротьба за владу, що особливо проявляється в процесі спілкування чоловіків:

Liam: She is almost mine. Just one more smile and she's gonna melt.

Jake: Don't talk bout' her like that. You're not that good.

Liam: Wanna try to have her first? I bet you won't.

Jake: I will invite her for a date, but not like that.

Liam: Let's cut a deal: the one who has her first kiss is the winner. Even if you will – Jake pushes Liam and gets a punch in return. They start to hit each other [71 с. 181].

Персонажі-чоловіки ініціювали конкурентну боротьбу за увагу персонажа-жінки, яка вивела їх із поля кооперативних відносин та переросла у відкриту конфронтацію. Персонаж-жінка застосовує тактику провокації, персонаж-чоловік використовує тактику наказу та провокації

співрозмовника та обіцянки, однак втрачає самоконтроль та переходить до використання екстралінгвальних засобів впливу.

Важливою особливістю комунікативного стилю персонажів-чоловіків є емоційна стриманість у демонстрації власних переживань під час спілкування з жінками, що проявляється в процесі психоемоційного пригнічення та комплексного впливу негативних факторів об'єктивного і суб'єктивного характеру:

Leon: ... (staring at the wall).

Georgia: What happened?

Leon: (robot-like) Nothing... really nothing. Don't worry.

Georgia: Did you drift apart?

Leon: Things happen. (shaking off nubness) Would you like some tea? I definitely need a cup of something [71, с. 183].

Персонаж-чоловік перебуває в стані сильного психологічного пригнічення. Персонаж-жінка використовує тактику запити інформації, однак чоловік відповідає, використовуючи тактику роз'яснення, але манера його мовлення свідчать про реальний емоційний стан. Жінка використовує тактику запити інформації, але чоловік ухиляється від прямої відповіді, переводячи розмову в інший напрямок. Незважаючи на фактори-подразники, персонаж-чоловік не виявляє природньої реакції (підвищена інтонація, перехід до конфронтативного комунікативного стилю).

Іншою важливою характеристикою комунікативного стилю персонажів-чоловіків є використання тактики компліменту:

Dad: You look gorgeous today! Such a great young lady! [67, с. 24].

Персонаж-чоловік застосовує тактику компліменту щодо адресата.

Або, наприклад:

Peter: You're pretty.

Kelly: Thanks.

Peter: I mean it. You're real hot... I mean sexy [70, с. 95].

Особливість чоловічого комунікативного стилю проявляється в спробах домінування серед чоловіків-персонажів, що спрямовані на утримання ініціативи в процесі спілкування. Чоловічий комунікативний стиль відрізняється фальсифікацією та підміною понять, ухилянням від надання інформації, ігноруванням жіночих запитів інформації, наявністю вульгаризмів і стилістично-зниженої лексики та лексики інтимно-сексуальної тематики. У симетричних ситуаціях спілкування мовлення персонажів-чоловіків спрямоване на зміцнення їх статусної позиції за рахунок застосування стратегії конфронтації, мовних та мовленнєвих засобів, що демонструють ігнорування інтересів співрозмовника.

Жіночий комунікативний стиль також має ряд специфічних рис та особливостей у тактичному оформленні і у змістовій та лексико-стилістичній організації мовлення. Так, комунікативний стиль персонажів-жінок характеризується більш м'якою манерою висловлювань, використанням тактик запити інформації та роз'яснення:

Kelly: We have very different views of human nature. [Pause] Do you love me, Craig?[Pause].

Craig: I don't think we should have a serious discussion right now.

Kelly: Why not?

Craig: I'm not capable of it. I'm stressed..

Kelly: Things have come up tonight. We can't just..

Craig: I think saying anything is a bad idea.

Kelly: I think you should be able to answer the question. [Pause]. Do you love me?[Pause]. Did you?

Craig: Did I what?

Kelly: Did you ever loved me? [Pause].

Craig: Of course.

Kelly: Of course? [68, с. 40–45].

Жінка в процесі спілкування використовує тактики аргументації та запиту інформації. Персонаж-чоловік відповідає тактикою відмови. Жінка повторно застосовує тактику запиту інформації на що чоловік реагує тактикою роз'яснення. У процесі розгортання діалогу персонаж-жінка продовжує використовувати тактики спонукання та запиту інформації для отримання відповіді на запитання. Персонаж-чоловік намагається уникнути надання чіткої відповіді за рахунок використання тактик ігнорування, запиту інформації та ствердження. У даному випадку, жіночий комунікативний стиль вирізняється емоційністю мовлення, високою інтенсивністю використання тактик запиту інформації. Чоловічий комунікативний стиль, у свою чергу, характеризується спробами змінити тематику мовлення, ухилянням від надання інформації, низьким рівнем емоційності та застосуванням тактики ігнорування, що негативно впливає на психоемоційний стан реципієнта.

Іншою важливою особливістю комунікативного стилю персонажів-жінок є підвищений рівень емоційності висловлювань, що відображується на письмі графічно:

Nick: "Can't marry unless you're in love". What do you think the rest of us did? I was in love with you I've never been in love again.

Constance: (Very sharply) I don't want you to talk to me that way. And I don't believe you. You fell in love with Nina and that's why you didn't come back (Desperately) You're very much in love with Nina. Then and now. Then..

Nick: Have it your way. What are you so angry about? Want to know something: I've never been angry in my life. (turns to her, smiles) In the end, we wouldn't have worked out. You're a good woman and I'm not a good man.

Constance: Well, whatever the reason, things turned out for the best [66, c. 164].

Персонаж-жінка бурхливо реагує на порушення персонажем-чоловіком теми кохання та застосовує тактики непрямого наказу та висловлення недовіри. Інтонація висловлювань жінки змінюється, що характеризує її ставлення до об'єкта бесіди. Персонаж-чоловік робить спробу попередити реалізацію конфронтативного комунікативного стилю, що сприяє тому, що жінка повертається до реалізації кооперативного комунікативного стилю. Також комунікативний стиль персонажів-жінок характеризується високим рівнем емпатійного співпереживання адресату, що проявляється як у емотивності висловлювань, так і їх тактико-стратегічній організації:

Aaron: Yep, that's how it happened.

Lana: (sadly) Such a poor man. How did you manage to overcome this crap?

Aaron: (cheerful) I was born to win! (smile faded) She used to say that.

Lana: (meditatively) You're real strong. I wish I had that strength.

Aaron: Well, it's not the end of the world. I've got to go.

Lana: I understand your feeling (suddenly sharply) didn't you think it was all your fault? [71, с. 157].

Персонаж-жінка проявляє високий рівень емпатії, співпереживаючи чоловіку. Вона використовує тактики співчуття, запиту інформації, оцінки, виправдання слухача. Її емоційний стан змінюється в процесі спілкування, залежно від емоцій адресата, якому вона співпереживає. Використання жінками тактики співчуття покращує процес спілкування та збільшує рівень прихильності адресата.

Комунікативний стиль персонажів-жінок характеризується високим рівнем емоційності мовлення, що в контексті сучасної англійської драми зображується графічно (емоційні паузи, інтонаційна наповненість висловлювань), меншим рівнем агресивності у порівнянні з чоловічим комунікативним стилем. Для жіночого комунікативного

стилю типовим є використання тактики запиту інформації, очікування детальної відповіді, комунікативна зосередженість на заданій темі.

Отже, одним із важливих аспектів комунікативного стилю виступає стать персонажу, що впливає на його / її мовлення, тактичну та лексико-стилістичну організацію висловлювань, що дозволяє виділити жіночий і чоловічий комунікативні стилі, які, у свою чергу, мають суттєві відмінності. Різниця між комунікативним стилем персонажів-чоловіків і персонажів-жінок характеризується частотою використання кооперативних і конфронтативних тактик у процесі спілкування.

У лінгвістичних студіях особлива увага приділяється функціонально-комунікативним дослідженням, які вивчають властивості мовних і мовленнєвих одиниць у ході реалізації мови та розглядають спілкування як діяльність, направлену на обмін інформацією з метою досягнення певних лінгвальних та позалінгвальних цілей. Експресивність висловлення, що реалізується кожного разу, коли мовець вкладає у своє висловлення певний смисл, є однією з проблем, що цікавить широке коло мовознавців на сучасному етапі розвитку комунікативістики, прагмалінгвістики та комунікативної стилістики.

На сучасному етапі спостерігається підвищений інтерес до вивчення функціонального боку мови, оскільки мовна система може бути досліджена тільки в ході її безпосередньої реалізації. Звернення до людського фактору демонструє місце і роль мови в життєдіяльності людини, її розвитку як особистості. Антропоцентризм, який є характерною рисою лінгвістичної науки на сучасному етапі, знаходить своє вираження в посиленні уваги дослідників до комунікативної функції мовних засобів у висловлюванні [43].

Проблема моделювання вербальної комунікації вирішується лише в руслі такого актуального напрямку сучасного мовознавства, як вивчення загального варіювання засобів мови [27], а також пов'язана з соціальними і внутрішньомовними причинами [41].

Моделювання стереотипів комунікативної поведінки, обумовлених гендером, являє собою одну з граней такого підходу до вивчення мови.

Необхідність лінгвістичної інтерпретації міжособистісних відносин, у свою чергу, призводить до виникнення нових напрямків досліджень, одним з яких є гендерна лінгвістика. У фокусі її уваги знаходиться залежність функціонування мови від гендерних відмінностей, які проявляються в процесі вербальної комунікації і зумовлені статтю комунікантів. Гендерна диференціація належить до універсальних явищ, що вивчаються науками про людину. Стать комуніканта є одним із соціально-психологічних факторів, вплив якого на поведінку людини активно досліджується сучасним мовознавством.

Дослідження персонажного мовлення з точки зору моделювання стереотипу гендерної комунікативної поведінки дозволяє простежити, як мовна характеристика персонажа відображає стереотипи гендерної комунікативної поведінки самого драматурга-носія.

Автор реалістичної драми конструює мовлення персонажів, намагаючись передати «правду життя», керуючись своїми знаннями про те, як відбувається реальне спілкування в тій або іншій ситуації. Іншими словами, драматург використовує стереотипи поведінки щодо гендеру при створенні мовної характеристики персонажів.

Драматичний твір як продукт творчого процесу має специфічні особливості, які зумовлюють його відмінності від інших жанрів художніх творів. Прагматична установка драми полягає в тому, що вона має перетворитися в спектакль для глядача [5].

Драма розпадається на дві підсистеми, авторську і персонажну [6]. Мовлення персонажу відрізняється тим, що воно не є висловлюваннями персонажів у певних ситуаціях спілкування в відповідності до їх інтенцій. У даному випадку продуцентом висловлювання є драматург, що моделює мову персонажів відповідно до свого досвіду реального спілкування [5].

Автор драматичного твору використовує свої знання і уявлення про те, як розмовляють реальні люди в певних ситуаціях спілкування для створення конкретних мовленнєвих актів [4].

Висловлювання персонажів не є відображенням реального спілкування, оскільки моделювання персонажної мови відбувається відповідно до законів мови художньої літератури і мови драматичного твору. Репліки персонажів передають не тільки особливості їх мовлення, характер і мету спілкування, але і рух сюжету, авторську позицію у вирішенні проблем, що обговорюються. Персонажне мовлення є практично єдиною формою зображення персонажа. Саме воно розкриває соціальні, психологічні, етичні якості особистості, дає цілісну характеристику людини [9].

Створення мовної характеристики персонажа зумовлено не тільки приналежністю твору до певного напрямку, жанру, а й урахуванням статі, віку, національності, культурно-освітнього рівня персонажів [5].

Хоча розмовне мовлення і висловлювання персонажів у драмі належать системам, що принципово розрізняються за способом створення мови, її адресації, структури і цілей, мова англомовної драми початку ХХІ століття наближається до реального спілкування [9].

У сучасній драматургії автори намагаються максимально наблизити мову своїх творів до розмовного мовлення. Цьому сприяє загальна тенденція демократизації літературної норми, проникнення в пресу, художню літературу, кіно і театр особливостей, що традиційно асоціюються з розмовною мовою.

На фонетичному рівні мова п'єс наближається до природного спілкування шляхом передачі особливостей вимови розмовного мовлення:

Mrs. Moore: Not back yet, then? I thought I eard them.

George: I'm not comin in.

Roger: What? Oh – thingy – wassisname Alex [59].

На лексичному рівні мова драми наближається до природної комунікації за допомогою вживання зниженої, табуйованої лексики і вульгаризмів:

Ron: Just bloody well piss off [59].

На синтаксичному рівні виділяємо:

- еліптичні конструкції і питання з прямим порядком слів:

Hugh: Over there by the wall. Leaves room for the other stuff.

Maud: They have not got everything in California? Poor old Bristol's still got a few tricks up her sleeve, er? [65].

- граматичні форми, характерні для розмовного мовлення:

Julie: I dunno I'm sure, but I'm glad it happened when I was in the vicinity [59].

Отже, в основі художньої інтеракції драми лежить модель реального спілкування і єдиний досвід людського спілкування [67].

Результати цілої низки досліджень, спрямованих на розкриття умов і мети обміну інформацією між людьми, дають можливість провести аналіз прагматичних особливостей гендерно зумовленої комунікативної поведінки персонажів сучасної англомовної драми.

У ході аналізу встановлено, що у міжгендерному спілкуванні персонажі-чоловіки приділяють належну увагу чіткому й логічному викладу інформації, певною мірою ігноруючи підтримання доброзичливої атмосфери спілкування. Жінки спрямовують свої зусилля на створення доброзичливої атмосфери спілкування. Відмінність комунікативної поведінки персонажів у драматичних творах полягає у використанні чоловіками стратегії домінування, а жінками – стратегії співробітництва в міжгендерному спілкуванні відповідно до існуючих у суспільстві комунікативних стереотипів.

Так, у репліках персонажів-чоловіків використовується позитивна самооцінка, негативна оцінка партнера-жінки, іронія та знуцання над партнером. Разом з тим, позитивна оцінка партнера-чоловіка визначає

комунікативну поведінку персонажів-жінок частіше, ніж персонажів-чоловіків [22, с. 55].

Особливості жіночої комунікативної поведінки полягають у використанні мовленнєвих актів, що спрямовані на зміцнення статусу адресата. Так, обіцянки характеризують комунікативну поведінку персонажів-жінок частіше, ніж персонажів-чоловіків.

Характерною ознакою чоловічої комунікативної поведінки є використання додаткових засобів, які знижують ефект мовленнєвого акту, спрямованого на посилення статусу адресата, наприклад:

You – go and stuff your bird I'll do my best [65, с. 104].

Чоловічій комунікативній поведінці притаманне вживання мовленнєвих актів, які підвищують статусну позицію адресанта. У репліках персонажів-чоловіків накази реалізуються частіше, ніж у репліках персонажів-жінок [22, с. 57].

У висловлюваннях персонажів-жінок можлива реалізація мовленнєвих актів, що зміцнюють статусну позицію адресанта. Так, погрози зустрічаються в репліках персонажів-жінок частіше, ніж у висловлюваннях персонажів-чоловіків. Слід зазначити, що реалізація погрози в репліці персонажа-жінки можлива, якщо інші мовленнєві акти не дають бажаних результатів. Так, непряма настанова не досягає мети і персонаж-жінка наказує, а потім погрожує, щоб позбутися знайомого, який її шантажує:

Jane: I think you'd better go. Now!

Peter: But I'm trying to help you.

Jane: Get out! If you don't get out of here I shall call the police!

Peter: The police? Whatever will you tell them?

Jane: I'll – I'll tell them you broke into my house.

Peter: But I didn't. You opened the front door yourself [68, с. 24].

Вибір мовленнєвих актів персонажем-чоловіком у ситуації спілкування пари демонструє його бажання підвищити свій соціальний

статус. Використання дієслова *to forgive* спрямоване на підвищення статусу персонажа-чоловіка в парі «чоловік – дружина»:

Peter: How dare you not care? Listening round corners. It's intolerable the lack of trust in this house. Life's not worth living without trust.

Jane: That's what I'm saying. So let me go.

Peter: Look it's all right. I forgive you [68, с. 138].

Вибір мовленнєвого акту адресантом-жінкою спрямований на підвищення статусу адресата-чоловіка.

Наприклад, дієслово *to promise* підвищує статус адресата-чоловіка:

John: I promise you, I'm only going to talk business [71, с. 192].

Таким чином, аналіз міжгендерного спілкування доводить існування взаємозв'язку гендера з іншими соціальними характеристиками, що демонструють приклади спілкування чоловіків і жінок. У цьому випадку гендер взаємодіє з соціальною роллю чоловіка, що є притаманною представникам чоловічої статі. Адже стереотипно в англomовному суспільстві соціальний статус чоловіка вищий за соціальний статус дружини.

Автор моделює висловлювання персонажів, використовуючи засоби, які вживаються в реальному спілкуванні, що зближує комунікацію драми і реальне спілкування. Процес створення мовної характеристики персонажа є досить складним. Оскільки основна мета драматурга – донести до читача і глядача свої ідеї, то художня інтеракція в п'єсі будується з опорою на стратегії, тактики комунікативної поведінки, мовні акти, інтенції, синтаксичні структури і лексичні засоби, можливі в реальному спілкуванні представників цієї спільноти. В цьому випадку адресат драматичного твору може декодувати інформацію, що представлена автором.

Мова драматичного твору поєднує риси стилю белетристики з прагненням максимально повно передати живе розмовне мовлення. В англomовних драматичних творах ХХІ століття в повній мірі

відображаються фактори національної, вікової, професійної приналежності, реалізуються гендерний і соціально-культурний фактори, враховуються індивідуальні та психофізичні особливості особистості [4].

Драматург прагне створити стереотипних персонажів, тобто узагальнені образи певної групи дійових осіб, які мають подібні зовнішні та етичні ознаки – це стереотипні персонажі-чоловіки і персонажі-жінки.

У драматичному творі висловлювання персонажів чоловічої і жіночої статей відображають погляд автора на гендерну проблему, знання особливостей жіночої та чоловічої поведінки в процесі вербального спілкування. Автор відтворює гендерні характеристики поведінки персонажів-чоловіків і персонажів-жінок, спираючись на свій досвід, оскільки висловлювання персонажа надає можливість читачеві ідентифікувати приналежність персонажа до певної статі. У соціолінгвістичній традиції вважається, що комунікативна поведінка індивіда є наслідком його соціального статусу. Прихильники постмодерністського підходу виходять з того, що комунікативна поведінка поряд з іншими аспектами поведінки, конструює соціальний статус індивіда [57].

На думку дослідників, ми постійно відтворюємо свій гендер в щоденному спілкуванні, граємо роль жінки або роль чоловіка, і навіть коли ми намагаємося відійти від загальноновизнаних зразків наші співрозмовники сприймають наші висловлювання як жіночі, або як чоловічі [48].

Особистість у сучасному суспільстві соціалізується через рішення проблем самоідентифікації, демонструючи свою приналежність до певної статі.

У різних ситуаціях спілкування можливе використання різних засобів для досягнення однієї і тієї ж мети, що свідчить про можливість

передачі одного і того ж розумового знання різними засобами [5].

Прихильники перформативного підходу сприймають чоловіків і жінок як свідомих і активних мовців, які володіють певними знаннями про те, як вислів може бути використано для створення необхідного ефекту і досягнення необхідної мети. Спроба аналізу гендеру як стабільної біологічної категорії, прийняття за основу фундаментальних і статистичних відмінностей між статями призводить до появи фіксованих гендерних стилів мови, стереотипізації комунікативної поведінки, зумовленої гендером.

Розуміння того, що людина конструює свій гендер у процесі вербальної комунікації дозволяє виявити, що вважається придатним і невідповідним для комунікативної поведінки протилежних статей, які норми обмежують гендерну поведінку і як в суспільстві з'являються його стереотипи [63].

При аналізі комунікативної поведінки жінок існує тенденція до генералізації і стереотипізації характерних рис їх комунікативної поведінки. У результаті виробляється набір стереотипів, що приписуються всім жінкам у даному мовному товаристві, їх комунікативна поведінка розглядається крізь призму цих стандартів, що грають регулюючу роль суспільстві.

У процесі моделювання мовлення персонажу автор використовує свій мовний досвід, комунікативну компетенцію і мовну картину світу. У той же час автор моделює весь комплекс соціально-психологічних і когнітивно-прагматичних чинників, що визначають вибір висловлювання. Таким чином, висловлювання персонажів відображають існуючі в суспільстві уявлення про гендерні відмінності в поведінці сучасних носіїв англійської мови в процесі вербального спілкування. Іншими словами, персонажне мовлення відображає знання автора про стереотипи комунікативної поведінки, поширені в суспільстві.

2.2. Комунікативні стратегії і тактики персонажів-чоловіків і персонажів-жінок у сучасній англомовній драмі

Метою дослідження є гендерна поведінка персонажів сучасних англомовних драматичних творів. Аналіз персонажного мовлення п'єс демонструє особливості комунікативної поведінки персонажів-чоловіків і персонажів-жінок, що виконують певні соціальні ролі.

Матеріалом для аналізу слугували фрагменти діалогів п'єс американських і британських драматургів початку XXI століття, що було відібрано методом суцільної вибірки.

Суттєвий вплив на прояви комунікативного стилю мають не лише статусні характеристики учасників спілкування, а й цільова настанова комунікативної взаємодії. Відповідно до цього, у текстах, що досліджуються, виділяємо **конфронтативний** та **кооперативний** типи спілкування, які визначають основні характеристики стилю мовця.

Аналіз сучасної англомовної драми демонструє, що конфронтація виникає, коли у процесі інтеракції однією із сторін застосовується стратегія конфронтації, яка реалізується за допомогою конфронтативних **тактик погрози, залякування, образи, ігнорування, дискредитації**, основна мета яких полягає у впливі на сприйняття реципієнта.

1. Тактика погрози викликає у реципієнта відповідний, сприятливий для ініціатора конфронтації, психофізичний стан, що поліпшує досягнення поставлених цілей персонажем, який ініціював стратегію конфронтації. Наприклад:

Rus: I will kill you, Karl! This one I can promise you. Watch your back every time you're alone, cause I will kill you [66, с. 164].

Можливим шляхом розвитку конфронтативного впливу на комуніканта є пасивне підкорення слухача з цілковитим або частковим задоволенням вимог персонажа-ініціатора:

Mike: Give me back my money!! Or you gonna regret this!

Poppy: Ummm... Ok then. We're civil' people, are't we? We can make it out peacefully if I agree, right? [70, с. 87–88].

2. Тактика залякування є одним із компонентів погрози, що підвищує ефективність її реалізації та зумовлена переживанням негативних емоцій роздратування та обурення. Тактика залякування – це комунікативна тактика стратегії конфронтації, що базується на введенні комуніканта у стан психофізичного пригнічення шляхом повідомлення про обіцянки загрози комунікативного, психофізичного, емоційного, іміджевого та інших характеристик для досягнення поставлених комунікативних завдань мовцем-персонажем [6, с. 104–105].

Наприклад:

Jasmine: You tell them and you... are... dead. Understood?! Hannah: Hey, don't talk to me like that.

Jasmine: One more time: you tell anyone and I will destroy you. I will make your life unbearable and make everyone hate you. Is it clear?

Hannah: Yes, sorry.

Jasmine: What'd fuck you just said? I warned you, bitch!! (Grabs Hannah by the collar and shakes malevolently).

Hannah: I...I...am... soo-oory-y-y-y.... sto-o-o-o-op!.. Jasmine stops, Hannah drops on the floor, crying and shivering.

Jasmine: Seems like now you found... a point (leaves, smiling) [70, с. 46–47].

Отже, тактика погрози виступає джерелом психоемоційних хвилювань персонажа, що досягається шляхом використання вербальних та невербальних засобів спілкування, тактика залякування, у свою чергу, є наступним етапом реалізації тактики погрози, що поглиблює й посилює хвилювання, спричинюючи психофізичний тиск на адресата, вводячи його у стан посиленого впливу зовнішніх факторів та пониження природного протистояння. У свою чергу, конфронтативна тактика залякування знижає комунікативне напруження персонажа,

готує його до подальшого впливу з боку адресанта для досягнення спрогнозованих цілей шляхом реалізації стратегії конфронтації [3].

3. Тактика образи виступає елементом реалізації стратегії конфронтації як компонента конфронтативного комунікативного стилю персонажів. У контексті персонажного мовлення тактика образи характеризується як інтенційне, цілеспрямоване нанесення шкоди почуттям персонажа-слухача, на якого спрямована дія тактики образи, виявлення зневаги шляхом вербального, невербального або комбінованого впливу. Наприклад:

Bosco: Asshole.

Vincent: Excuse me?!

Bosco: I said, you're stupid self-centered jerk and asshole. Is it clear enough? [67, с. 40].

Тактика образи включає в себе ряд елементів, що покликані вразити почуття ображеного персонажа. Так, наприклад, тактика образи реалізується у висловленні насмішки:

Vincent: Let's do it this way. If I were, hopefully, I'm not, one of the present in this room bright and intelligent people standing near that wall, I would definetly fail to realize Earth is round [67, с. 41].

Отже, тактика образи спрямована на інтенційне нанесення шкоди почуттям співрозмовника прямим чи непрямым методом впливу, що відображається в моделюванні психофізичного стану реципієнта, запланованого адресантом, що поліпшує конфронтативний вплив адресанта та дає змогу реалізувати стратегію конфронтації для досягнення поставлених персонажем-ініціатором цілей. Тактика образи реалізується за рахунок використання вульгаризмів, обценної лексики, лексики негативної оцінки, засобів, що, на основі аналізу адресантом співрозмовника, можуть мати бажаний рівень впливу, який є достатнім для формування заданого психофізичного стану.

4. Тактика ігнорування виступає одним із елементів реалізації стратегії конфронтації. Характерною особливістю тактики ігнорування у контексті персонажного мовлення є наявність інтенційного компонента, що характеризує конфронтативне спрямування дій персонажа, включаючи спостереження за зміною психофізичного стану співрозмовника, підвищенням рівня емоційної реакції на сам процес ігнорування, зниженням здатності реципієнта до аналізу та адекватності підбору лексико-стилістичних засобів. Наприклад:

Sadie: Leanne.

Sadie: Leeeanne!

Sadie: Say something.

Sadie: Leanne!!!

Sadie: That's unfair...

Sadie: Fine! Let's play silence! You're mean and gross! [68, с. 135].

Також тактика ігнорування застосовується як компонент реактивної відповіді на конфронтативне налаштування співрозмовника:

Swan: Has nothing to say, sweetie? I told you. You will regret this.

Swan: Hey! Don't ignore me! It would be only worse.

Swan: I have had enough! You're done.

Swan: Keep silence as long as you wish, it doesn't matter [70, с. 36].

Тактика ігнорування викликає у персонажа поступове посилення емоційного напруження, прояви нетерпіння, зростаючий рівень агресії та негативної оцінки співрозмовника.

5. Тактика провокації, важливим аспектом якої є те, що ініціатор перекладає комунікативну ініціативу на адресата, однак змушує його діяти без відповідного контекстуально-ситуативного аналізу та прогнозування наслідків його власної комунікативної активності. Наприклад:

Callum: You'r such weakling, aren't you? C-mon. Show me your strengths. Marcy shinks to nothing, shaking.

Callum: And?... That all? He laughs in her face. Shakes his head. He pushes her aside intending to leave.

Marcy: You stupid jerk! I hate you! hate you!! She slaps his face, punches him in the chest. He falls on the floor [68, с. 56].

Тактика провокації, як і більшість інших конфронтативних тактик, має за мету викликати у персонажа хвилювання, негативні переживання, знижений психофізичний стан:

Eric: As I say, he can't control himself.

Kit: But I can! I am in –

Eric: No, you can't. You can't even admit the fact, that you're miserable coward –

Kit: Hey! Why talking to me like that?! Who gave you... -

Eric: ... idiot, thinking he's good at –

Kit: What a fuck, man! Shut up! –

Eric: ... working with the clients. Am I right, mr. dumbass?

Kit: You're fucking cheater!! You won't get away with this, stupid jerk!

Eric: As I said: totally out of selfcontrol. (turning to Kit, whispering) Thanks for the job. It's my now, I'm damn sure (talking to audience) So, the choice is simle: me a professional or him the amateur [71, с. 208].

Використання вульгаризмів та лексики негативної оцінки посилює ефект і характеризує конфронтативний комунікативний стиль персонажів.

6. Тактика наказу характеризується висуненням ряду регулятивних вимог від одного персонажа до іншого, виконання яких знижує рівень переживань персонажа-реципієнта:

Jasmine: You must go and help them.

Hannah: No. That sucks.

Jasmine: I said, you must help them. Now.

Hannah: Hey, don't talk to me like that!

Jasmine: Now!!!

Hannah: Hhhrrr!!.. (going away) you stupid bitch! [69. с. 68].

Іншою особливістю тактики наказу в контексті стратегії конфронтації є її явність та відкритість висунення вимог до реципієнта, незважаючи на маніпулятивну природу:

Casey: Shut up, Alicia.

Alicia: No way! I've just...

Casey: I said, shut up.

Alicia: But...

Casey: Shut up!

Alicia: Grrrr... Ok. Not a word. [65, с. 115–116].

7. Тактика дискредитації є важливим засобом впливу як безпосередньо на комуніканта, так і на його оточення. Наприклад:

Lana: Have you heard recent news? Damn, it sucks!

Aaron: Yes?

Georgia: What is it? Polar icecap smushed Cindy and her stupid cat?

Lana: Leon isn't gonna invite us for the party. He says, we are no 'matcha for his new friends.

Aaron: Really?? No way...

Lana: Yes, I've eavasdropped him talkin' to that new guy, what's his name? [71, с. 170].

Або, наприклад:

Amid: I told you he's lying to us! I saw him there!

Leo: No, you didn't.

Amid: Really? I saw you there, liar! See all? He is lying.

Leo: You couldn't see me, 'cause I was in the café having my lunch. And I did saw you near it.

Amid: How..? No, you're lying again!

Leo: Half a dozen my appointments can confirm my words. How's about you?

Amid: Fuck!... You bastard!.. [67, с. 29].

Основне завдання тактики дискредитації – погіршити імідж персонажа.

Аналіз текстів сучасної англомовної драми доводить, що кооперативній мовленнєвій поведінці персонажів надається значно менше уваги, ніж конфліктній. Даний факт пояснюється тим, що конфлікт є центральним елементом денотатної структури художнього тексту. Проте кооперативна стратегія теж має місце в комунікативній поведінці персонажів сучасної англомовної драми, оскільки вона забезпечує підтримання мовленнєвої взаємодії, збереження контакту між співрозмовниками, створення комфортних умов для інтеракції.

Кооперативний комунікативний стиль проявляється як результат реалізації у висловлюваннях персонажів стратегії кооперації, яка постає процесом розробки, постановки, реалізації та досягнення кооперативних комунікативних завдань за допомогою кооперативних комунікативних тактик та враховує потреби обох співрозмовників [5].

На відміну від конфронтативної спрямованості, кооперація характеризується співпрацею обох сторін у процесі досягнення спільних комунікативних цілей. Стратегія кооперації передбачає ініціальну наявність початкової психофізичної націленості комуніканта саме на кооперацію, або ж вона формується безпосередньо в процесі спілкування, змінюючи направленість комунікативної взаємодії персонажів. Кооперативна взаємодія проявляється не тільки у ситуаціях, коли один комунікант потребує співпраці з іншим для досягнення загальних цілей, а й тоді, коли мовці перебувають на початкових стадіях реалізації конфронтативного комунікативного стилю, однак, замість поступового розвитку останніх, знаходять компроміс та гальмують зародження конфронтації шляхом визнання попередніх комунікативних помилок і спільного розв'язання проблемної ситуації.

Кооперативна стратегія спілкування використовується мовцями в комунікативних ситуаціях співробітництва, в яких основним

пріоритетним принципом є орієнтація комуніканта на партнера по спілкуванню. Учасники таких ситуацій демонструють бажання створити сприятливий, емоційно комфортний комунікативний процес. Як показує матеріал дослідження, кооперативна стратегія спілкування в діалогах персонажів англомовної драми реалізується у **тактиках похвали, згоди, вибачення, зміни теми діалогу**, а також у **тактиках емоційної підтримки та співчуття адресату**.

Отже, найбільш частотними тактиками виявилися **тактика похвали, емоційної підтримки та співчуття адресату**.

1. Тактика похвали полягає в демонстрації позитивної оцінки особистості адресата, його якостей, вчинків і думок, покращенні образу партнера по спілкуванню. Реалізація цієї тактики є важливою умовою успішної комунікативної взаємодії [4, с. 7].

Тактика похвали вимагає від комуніканта виявити доброзичливе ставлення до співрозмовника, зробити йому приємне. Висловлення, що слугують реалізації зазначеної тактики, виражають позитивну емоційну оцінку та позитивний емоційний стан висловлення. Індикатором тактики похвали є меліоративна лексика. Наприклад:

Gardner: Howam I doing, Fan?

Fanny: Brilliantly, absolutely brilliantly! [65, с. 116].

Для того, щоб продемонструвати свою прихильність і зробити адресатові приємне, комуніканти в текстах, що досліджуються, як правило, гіперболізують позитивну оцінку, вдаючись до суперлативних лексем *fantastic, incredible, marvelous, great, divine, gorgeous, terrific* та ін. Значення цих лексем не завжди розуміють буквально, їх вважають елементами фатичної комунікації, яка виконує соціальну функцію [3, с. 78].

Наприклад:

Biff (pointing in the direction of the car offstage): How's that, Pop, professional?

Willy: Terrific. Terrific job, boys [70, с. 106].

Комунікативна активність персонажа може викликати схвалення в окремого співрозмовника або групи комунікантів, однак радикально протилежну реакцію у мовців з іншою системою цінностей. Так, наприклад:

Freya, Len, Lou (together): Well done! Nice one!

John: That's fucking hilarious! Not a chance.

Alice: I disapprove. You'd better remove it from the web.

John: Still, might be fun. If you're all in, I'm in [71, с. 205–206].

Гіперболізація позитивної оцінності є однією з домінантних рис англомовної комунікативної поведінки, норми якої визначаються об'єктно-орієнтованою системою ввічливості, що приписує концентрацію уваги комуніканта на почуттях співрозмовника [5, с. 39].

2. Тактика емоційної підтримки є реакцією на емоційний стан партнера та спрямована на його покращення. Емоційна підтримка може мати характер підбадьорювання та утішання. Наприклад:

Stella: Does it feel alright?

Blanch: Wonderful, honey [67, с. 23].

Ця тактика використовується здебільшого комунікантом, який домінує у спілкуванні, і може надавати комунікативну підтримку адресату, який займає слабшу позицію і потребує підтримки. Тому тактика емоційної підтримки адресата застосовується в ситуаціях спілкування з дітьми та літніми батьками. Наприклад:

Nonno: And it's good! Is it good?

Hannah: Beautiful, Grandfather! [71, с. 165].

Тактика емоційної підтримки адресата передбачає вплив на емоційний стан останнього та його картину світу. Про успішність застосування зазначеної тактики дозволяють судити зміна емоційного стану та трансформація картини світу співрозмовника. Експліцитне

підтвердження цієї зміни, як правило, відсутнє. Про її наявність або відсутність дізнаємося з широкого контексту. Наприклад:

Jim: Loosen the backbone! There now, that's a lot better.

Laura: Am I?

Jim: Lots, lots better! (He moves her about the room in a clumsy waltz) [68, с. 108].

3. Тактика співчуття. Комунікант виявляє емпатію до співрозмовника, демонструє вміння вислухати його душевні переживання. Використання тактики співчуття сприяє встановленню та підтриманню між комунікантами доброзичливих стосунків, створенню атмосфери взаєморозуміння та довіри, запобіганню та пом'якшенню дискомфорту ситуації. Наприклад:

Lucy (hurriedly): It's simply that I've grown sick of my life, sick of all the lying and faking of it, sick of marriage and motherhood, sick of myself! Particularly sick of myself because I endure the humiliation of Walter's open affairs with every damned floosie he meets! I'm tired of pretending I don't mind, tired of really minding underneath, tired of pretending to myself I have to go on for the children's sakes, and that they make up to me for everything, which they don't at all!

Elsa (indignantly): How can Walter be such a beast! [68, с. 87].

Стан персонажа та його передумови, як правило, вказуються в авторській ремарці:

In the silence she starts to fall apart – she loses comportsment. All her emotion comes to the surface for this one instant, and it's pulverizing.

Lily (almost in whisper): Don't f-f-forget. Don't forget / to She freezes back into her old rectilinear posture. Her face is a mask [71, с. 130–131].

Це передає достовірну та цілісну картину взаємовідносин між мовцями. Тактика співчуття враховує інтереси одного персонажа, проектуючи їх на іншого персонажа, створюючи достовірну картину спільних інтересів.

Таким чином, емоційно забарвлені тактики кооперативно спрямованого діалогу становлять низку свідомо обраних мовцями шляхів створення прийнятної бази комунікативної взаємодії, а також досягнення запланованих партнерами певних практичних результатів. Важливість уживання тактик кооперативної стратегії зумовлена домінуючою роллю, яка відводиться категорії вічливості в англомовній комунікативній культурі.

Отже, комунікативна стратегія як продумана спланована дія здійснюється за допомогою конкретної комунікативної тактики, під якою розуміють визначену лінію поведінки на певному етапі комунікативної взаємодії, спрямованої на одержання бажаного ефекту чи запобігання небажаного ефекту; мовленнєві прийоми, які дають змогу досягти комунікативної мети. Це динамічне використання мовцем вербальних умінь побудови мовленнєвого ходу згідно з наміченим планом мовленнєвих дій для досягнення мовного завдання спілкування, що обмежене межами мовленнєвої взаємодії [20, с. 303].

Комунікативна тактика, на відміну від комунікативної стратегії, передусім співвідноситься не з комунікативною ціллю, а з набором комунікативних намірів.

2.3. Лексико-стилістична специфіка гендерної поведінки персонажів (на матеріалі сучасних англомовних драматичних творів початку XXI століття)

Виявлення лексико-стилістичних засобів і способів їх інтеграції в залежності від статі комунікантів є однією з актуальних проблем під час дослідження особливостей вияву людського фактору в мові. Вивчається різниця у вживанні мовних одиниць у висловлюваннях персонажів-чоловіків і персонажів-жінок у ситуації неформального міжгендерного

спілкування.

Важливою складовою конфронтативного комунікативного стилю є лексико-стилістичне оформлення висловлення, яке сприяє інтенційному нанесенню комунікантами психологічної, емоційної або фізичної шкоди. Лексико-стилістичне оформлення конфронтативного комунікативного стилю персонажів є важливим для ідентифікації цільової установки адресанта та адресата в процесі комунікації.

Кооперативний комунікативний стиль персонажів сучасних англомовних драматичних творів базується на двосторонній взаємовигідній взаємодії, що заснована на двосторонній згоді комунікантів, що зазвичай є проявом симпатії, позитивної оцінки або прихильності мовців, результатом прогнозування матеріальної чи нематеріальної вигоди від тимчасового чи тривалого спілкування. Відповідно до цього, лексико-стилістичні засоби, що використовують у кооперативному комунікативному стилі, спрямовані на підвищення статусу адресата для створення сприятливого позитивного психофізичного та емоційного станів. Це, у свою чергу, поліпшує комунікативне середовище та робить можливою кооперативну співпрацю. Використання персонажами маркерів ввічливості, лексики позитивної оцінки, засобів епістемічної модальності робить кооперативний комунікативний стиль більш ефективним [14].

Лексико-стилістичні засоби, що проаналізовано у досліджуваних текстах, спрямовані, перш за все, на підвищення статусу адресата для створення сприятливого позитивного психофізичного та емоційного станів, що поліпшує комунікативне середовище та робить можливою співпрацю. До них відносимо:

1) мовне вираження оцінки;

У висловлюваннях персонажів-жінок частіше використовується загальна позитивна оцінка, у репліках персонажів-чоловіків превалює негативна оцінка. Різниця в реалізації загальної позитивної оцінки

полягає у вживанні таких прикметників, як *admirable, charming, sweet, lovely, gorgeous, marvelous, nice*, що є більш характерними для висловлювань персонажів-жінок. Наприклад:

Bob: Oh yes, the Commander, I met him last night. A charming man, I thought [71, с. 144].

У репліках персонажів-чоловіків часто вживається прикметник *splendid*. Наприклад:

Roy: It's a splendid morning [68, с. 63].

У висловлюваннях персонажів-чоловіків використовується лексика зниженого стилістичного тону, що свідчить про відмінності реалізації загальної негативної оцінки полягають. Наприклад:

Mr Taylor: Six women pass the shop, they don't stop, they're off down the supermarket for their frozen bloody mini-joints, Chinese-rotten take aways, pork-blinkin' batch shop, cod and soddin' chips... [71, с. 175].

Таким чином, вербальна поведінка персонажів-жінок характеризується більшою стриманістю в реалізації загальної негативної оцінки, а персонажів-чоловіків – загальної позитивної оцінки, що свідчить про позитивну налаштованість персонажів-жінок та негативний настрій персонажів-чоловіків.

2) засоби модифікації прагматичного значення лексичної одиниці та висловлювання загалом, зокрема:

а) уживання кваліфікаторів, лексичних і фразеологічних одиниць із семантичною функцією кваліфікації ступеня вияву ознаки та її вираження.

У репліках персонажів-жінок використовуються інтенсифікатори, що належать до нейтральної лексики: *so, too, very*. Для відображення вербальної поведінки персонажів-жінок типовим є підсилення ступеня вияву оцінки певної ознаки. Наприклад:

Mary: Is that so very difficult to understand? [72, с. 32].

Для реплік персонажів-чоловіків характерним є вживання

інтенсифікаторів, що походять від вульгаризмів: *damn, bloody, fucking*.

Наприклад:

Michael: He looks pretty fucking dead to me [71, с. 148].

Використання кваліфікаторів, що виражають приблизну ознаку, є більш типовим для висловлювань персонажів-жінок. Наприклад:

Anna: He gave a sort of strangled snort about two miles back [71, с. 150].

Вербальна поведінка персонажів-чоловіків демонструє перевагу в їхньому мовленні кваліфікаторів, що зменшують вияв ознаки.

Наприклад:

Sam: You're also a bit thin on chairs, and a table [67, с. 23].

б) вживання емпатичного *do* притаманне реплікам персонажів-жінок. Сполучення *do* з кваліфікатором-інтенсифікатором також характеризує вербальну поведінку персонажів-жінок. Наприклад:

Susan: I try to read one a year. It does so broaden the mind, don't you agree? [65, с. 132].

в) використання засобів вираження епістемічної модальності. Висловлюванням персонажів-жінок притаманне вживання форм, що знижують категоричність висловлювання. Наприклад:

Rose: Darling – it doesn't bother me, I don't want to seem disloyal, but it wasn't the big romance, you know. We just sort of drifted into it [69, с. 82].

Використання вищезазначених одиниць у репліках персонажів свідчить про схильність жінок перебільшувати зниження категоричності висловлювання та налаштованість чоловіків на демонстрацію конкретної оцінки та вживання грубої експресивної лексики, що свідчить про нехтування комунікативно-прагматичними нормами спілкування.

3) стилістично забарвлена лексика:

а) уживання вульгаризмів. Вербальна поведінка персонажів-чоловіків характеризується вживанням таких вульгаризмів, як *bloody, hell, damn* для демонстрації сильних негативних емоцій незалежно від

дистанції між комунікантами.

У вербальній поведінці персонажів-жінок простежується залежність уживання вульгаризмів від статусних властивостей адресата-чоловіка, віку самої жінки та стилістичної маркованості лексеми.

Слід зазначити, що лексичні одиниці *hell, damn*, що знаходяться на межі вульгаризмів і загальноновживаної лексики, характеризують вербальну поведінку персонажів незалежно від їх віку під час спілкування із представниками протилежної статі.

б) табуйована й евфемістична лексика. Вигук *Gosh*, що замінює табуйоване слово *God*, вживається майже завжди в репліках персонажів-жінок:

Mrs Jonson: Mustn't let Rog hear you say that – gosh no, there's lots more [70, с. 54].

Для вербальної поведінки персонажів-чоловіків притаманним є порушення табу на вимову слів, що позначають окремі частини тіла та стосунки між представниками протилежних статей. Наприклад:

David: Go on, bugger off, the lot of you [71, с. 119].

в) комунікативи, або мовні одиниці зі значенням реакції комуніканта на слова співрозмовника та ситуацію спілкування. Для жіночої вербальної поведінки типовим є використання комунікативів, що мають у своєму складі евфемізми, які замінюють табуйоване *God: my goodness!, thank goodness, oh, dear!, for goodness' sake, good Heavens!, for Heaven's sake* і т.д. Наприклад:

Rose: Oh, dear. I am sorry. I-I didn't know [69, с. 68].

Чоловіча вербальна поведінка відрізняється вживанням табуйованих *thank God, God, For God's sake*. Наприклад:

Mike: For God's sake, Jane, come away [40, с. 149].

Крім того, в репліках персонажів-чоловіків надається перевага вульгаризмам: *Bloody hell!, Damn!, Hell!* Наприклад:

Richard: Damn! I'd completely forgotten [69, с. 81].

г) іноземні слова і варваризми. Дана лексика є більш характерною для вербальної поведінки персонажів-чоловіків. Наприклад:

George: So may I make a suggestion for something very special? Boeuf durfrappe au pommes de terre brules a beef dish for the discerning.

Ann: Special you say?

George: Very. And delicious. Created by Monsieur Gelee Profond for the Royal Family, who all tended to have delicate stomachs [70, с. 96];

д) професійна лексика. Використання цієї групи лексики є притаманним вербальній поведінці персонажів-чоловіків, що свідчить про бажання чоловіків демонструвати високий рівень ерудиції у спілкуванні з жінками. Наприклад:

Sam: One of the pistons rings has come away from the spurious fugitator [67, с. 12].

ж) елементи «дитячого» мовлення. Для персонажів-жінок характерним є використання редулькованих форм прикметників, третьої особи замість другої для створення дружньої атмосфери. Наприклад:

Anna: You are just a teeny-weeny bit unimagnative, darling [71, с. 137].

Гендерна специфіка використання стилістично забарвленої лексики в висловлюваннях персонажей сучасних американських і британських драматичних творів відображає більшу чутливість жінок, порівняно з чоловіками, до комунікативних норм суспільства, що табує вживання стилістично зниженої лексики, прагнення жінок створити дружню атмосферу спілкування й наміри чоловіків справити враження на співрозмовника своєю ерудицією [57].

4) фразеологізми. У текстах, що досліджуються, використання фразеологізмів є типовим для жіночої вербальної поведінки. Наприклад:

Caroline: You turned up yesterday out of the blue, and here we are engaged [68, с. 29].

Висловлюванням персонажів-чоловіків притаманне вживання прислів'їв. Іноді у репліках персонажів-чоловіків фіксується пародіювання прислів'їв для уникнення їх повчального характеру. Наприклад, вислів *an apple a day keeps the doctor away* у висловлюванні персонажа-чоловіка звучить наступним чином:

David: ...a screw a day keeps the tax man away [71, с. 170].

Гендерні розбіжності використання фразеологізмів у персонажному мовленні пов'язані зі стереотипом значущої для жінок образно-емоційної оцінки предметів і явищ навколишньої дійсності та зі стереотипом прагнення чоловіків до повчальності й авторитарності у міжгендерному спілкуванні.

5) звертання. Використання звертань є більш частотним для висловлювань персонажів-жінок. Однак вербальній поведінці персонажів-чоловіків притаманний ширший спектр звертань. У їхніх репліках фіксуються й фамільярні звертання під час спілкування з жінками. Наприклад:

Mr Burns: My dear Miss Douffet, how can I possibly make you understand?

Miss Douffet: Please! Do not use that form of words to me. I am not your «dear»! We have only met once before, please remember [67, с. 33].

Таким чином, лексико-стилістичні засоби мають гендерну маркованість і характеризують вербальну поведінку представників певної статі, що відображена в драмі.

Типовою рисою жіночої вербальної поведінки в сучасних англомовних драматичних творах є прагнення створити доброзичливу атмосферу спілкування та уникати засобів, що можуть образити співрозмовника, демонструвати загальну позитивну налаштованість персонажів-жінок.

Чоловіча вербальна поведінка демонструє загальний негативний настрій комуніканта, зосередження на своїх власних проблемах,

небажання враховувати інтереси співбесідника.

Дослідження персонажного мовлення американських і британських драматичних творів дозволило встановити типологічні ознаки жіночого та чоловічого комунікативних стилів. Важливим чинником, який впливає на мовлення персонажа, є його соціальний статус, що накладає відбиток на його або її комунікативний стиль та є важливим фактором у формуванні комунікативної ситуації і ставленні персонажів один до одного.

Так, персонаж-чоловік, що має високий соціальний статус та матеріальний статок, демонструє негативне ставлення до персонажа-жінки, яка має низький соціальний статус, що відбивається в саркастично-іронічному забарвленні його комунікативного стилю та майже відкритій агресії. Наприклад:

Mr. Ned: I needed another book and another bottle. Royalty gone to bed? Does anybody improve with age? Just tell me that, Sophie, and I'll have something to lie awake and think about.

Sophie: I do not know, Mr. Ned.

Mr. Ned: For God's sake, Sophie, have opinion about something. Try it, and see what comes out.

Sophie: Some people improve with age, some do not.

Mr. Ned: Wonderful, Sophie, wonderful. Some improve with age, some do not. Medical statistics show that 61 percent of those who improve have bought our book on Dianetics and smoke Iglewitz cigarettes. You're beginning to talk like an advertisement, which is the very highest form of American talk. (Sharply) It's not your language, nor your native land. You don't have to care about it. You shouldn't even understand it.

Sophie: Sometimes I understand.

That's dan

Mr Ned: «Can't marry unless you're in love». What do you think the rest of us did? I was in love with you I've never been in love again.

Sophie: I don't want you to talk to me that way. And I don't believe you. You fell in love with Nina and that's why you didn't come back (Desperately) You're very much in love with Nina. Then and now. Then –

Mr Ned: Have it your way. What are you so angry about? Want to know something: I've never been angry in my life. (turns to her, smiles) In the end, we wouldn't have worked out. You're a good woman and I'm not a good man.

Sophie: Well, whatever the reason, things turned out for the best [71, с. 173].

Використання риторичного питання свідчить про напругу ситуації. Персонаж-жінка реагує бурхливо, проте її залежне становище підкреслюється використанням непрямого директиву, визначенням свого ставлення до персонажа-чоловіка та звинуваченням. Персонаж-жінка не закінчує репліку у зв'язку з емоційною напругою. Персонаж-чоловік не намагається далі переконувати жінку та не розуміє її ставлення до ситуації, що сталася в минулому, свідомо чого є використання риторичного питання. У свою чергу персонаж-чоловік демонструє свою перевагу за допомогою тактики позитивної оцінки, робить спробу заспокоїти жінку, використовує тактику переконання, вказує на відмінність між ними та неможливість існування разом. Позитивна оцінка жінки та негативна оцінка чоловіка підсилюють вплив тактики переконання, дієвість якої підтверджує той факт, що персонаж-жінка погоджується з чоловіком.

У ході аналізу комунікативного стилю чоловіка та жінки, які мають однаковий соціальний статус, встановлено, що в процесі спілкування використовуються інші стратегії і тактики. Однак, необхідно зазначити, що більшою мірою ці комунікативні стилі засновані на особистій та особистісній оцінці комунікантів один одного, давності і характері їх знайомства та можливого інтересі. Наприклад:

Mr Smith: There was a day when we would have laughed together

about this. Don't you have fun any more?

Nina: I don't think so.

Mr Smith: She's quite nice, really. And very funny.

Nina: I suppose it's all right to flirt with, or to charm, women and men and children and animals but nowadays it seems to me you include books-in-vellum and sirloin steaks, red squirrels and lamp shades.

Mr Smith: Are you crazy? Flirt with that silly woman? Come and eat your breakfast, Nina. I've had enough seriousness where none is due [71, c. 203].

У проаналізованому діалозі, що відбувається між чоловіком та дружиною, комунікативний стиль персонажа-чоловіка вирізняється наявністю риторичних питань, які мають привернути увагу персонажа-жінки до важливих моментів розмови. Риторичні питання в репліках персонажа-чоловіка надають можливість жінці реагувати як на пряме значення, що міститься в питанні, так і вважати їх сигналами уваги. Під час діалогу відчувається домінування персонажа-чоловіка, який використовує тактику позитивної оцінки, що є неприємною для персонажа-жінки, яка застосовує у відповідь тактику негативної оцінки. Це викликає протест з боку персонажа-чоловіка у вигляді риторичних питань.

Отже, на основі аналізу персонажного мовлення сучасних англомовних драматичних творів можна зробити висновок, що чоловічий та жіночий комунікативні стилі мають суттєві відмінності, що базуються на різноманітних чинниках соціокультурного характеру. Комунікативна взаємодія персонажів протилежних статей свідчить про наміри персонажа-чоловіка домінувати, дотримуючись при цьому більш наступального комунікативного стилю, якщо є різниця в соціальному статусі.

З іншого боку, у спілкуванні персонажів протилежної статі, які мають однаковий соціальний статус, фіксуємо некооперативні тактики,

що порушують принцип ввічливості та сприяють підвищенню статусу мовця за рахунок ігнорування інтересів слухача в комунікативному стилі персонажів обох статей. Таким чином, і персонажі-жінки, і персонажі-чоловіки, які мають однаковий статус, прагнуть до домінування.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження ми дійшли певних висновків.

Під комунікативним стилем розуміють індивідуальні відмінності в поведінці та манері спілкування людей, які характеризуються відносною стійкістю і двома основними аспектами: розумінням власного комунікативного стилю та сприйняттям комунікативних стилів інших людей. Згідно цієї концепції, комунікативний стиль кожної окремої особистості залежить від багатьох чинників, які впливають на неї протягом її формування та становлення.

Комунікативний стиль визначаємо також як певний спосіб побудови процесу комунікації, який включає мовні та мовленнєві засоби, що реалізується в певних мовленнєвих та комунікативних актах, використання стратегій і тактик для досягнення певної комунікативної мети.

Гендер визначається як компонент колективної та індивідуальної свідомості, позначає комплекс соціальних, культурних і психологічних явищ, співвідносних зі статтю індивіда і розглядається як важлива соціокультурна категорія, що зумовлює мовлення людини, її поведінку та ставлення до мовлення представників протилежної статі. Стать комуніканта, у свою чергу, є однією із соціально-статусних характеристик, що впливає на вибір певних мовних і мовленнєвих засобів у процесі спілкування.

Комунікативну поведінку розуміємо як реалізацію комбінації лінгвальних та екстралінгвальних засобів, наявних в арсеналі комунікантів, вибір яких залежить від контекстуально-ситуативного компонента, комунікативних цілей, поставлених індивідом, який є носієм певних соціально-статусних і рольових характеристик та належить до певної спільноти.

Одним із соціальних явищ, що реалізується в мові та через мовлення, є процес комунікативних утворень стереотипів.

Стереотипізація комунікативної поведінки персонажів – це побудова образу на основі вже існуючого стійкого уявлення про членів певної соціальної групи, зокрема гендерної, яка має місце там, де відбувається соціальна взаємодія.

Мовленнєву характеристику визначаємо як поєднання стилістичних елементів будь-якого рівня, характерних для мови окремого персонажа. Вибір мовленнєвих форм для вербального спілкування в персонажному мовленні містить інформацію щодо особистості персонажа (гендерна, вікова, локальна, національно-расова, темпоральна характеристика, соціальний статус, зовнішність, темперамент, емоційний стан і відносини між комунікантами).

Аналіз матеріалу дослідження доводить, що центральним елементом денотатної структури художнього тексту є конфлікт, але кооперативна стратегія також має місце в комунікативній поведінці персонажів сучасних англомовних драматичних творів, оскільки вона забезпечує підтримання мовленнєвої взаємодії, збереження контакту між співрозмовниками, створення комфортних умов для інтеракції.

Комунікативний стиль персонажів сучасної англомовної драми базується на двосторонній взаємовигідній взаємодії, що заснована на довільній згоді комунікантів та є проявом симпатії, позитивної оцінки чи прихильності мовців, результатом прогнозування вигоди від тимчасової чи тривалої взаємодії. Відповідно до цього, лексико-стилістичні засоби, що використовують у кооперативному комунікативному стилі, спрямовані на підвищення статусу адресата для створення сприятливого позитивного психофізичного та емоційного станів, що, у свою чергу, поліпшує комунікативне середовище та уможлиблює співпрацю. Використання персонажами маркерів ввічливості, лексики позитивної оцінки, засобів епістемічної

модальності робить комунікативний стиль персонажів максимально ефективним.

Чоловічий та жіночий комунікативні стилі персонажного мовлення характеризуються специфічними особливостями тактичної й лексико-стилістичної організації мовлення, що спричинено фізіологічними та психометричними відмінностями, соціальними стереотипами, що мають місце в певному соціумі в конкретний момент часу.

Так, стилі комунікативної поведінки персонажа-чоловіка та персонажа-жінки суттєво відрізняються як у використанні лексико-стилістичних засобів, синтаксичних структур, мовленнєвих актів, так і у сфері тактико-стратегічного оформлення процесу комунікації.

Встановлено, що в міжгендерному спілкуванні персонажі-чоловіки приділяють належну увагу чіткому й логічному викладу інформації, певною мірою ігноруючи підтримання доброзичливої атмосфери спілкування. Жінки спрямовують свої зусилля в першу чергу на створення доброзичливої атмосфери спілкування.

Важлива відмінність гендерної поведінки персонажів сучасних англомовних драматичних творів полягає у використанні чоловіками стратегії домінування, а жінками – стратегії співробітництва в міжгендерному спілкуванні відповідно до існуючих у суспільстві комунікативних стереотипів.

Так, у репліках персонажів-чоловіків частіше використовується позитивна самооцінка, негативна оцінка партнера-жінки, іронія та знущення над партнером.

Особливості жіночої комунікативної поведінки полягають у використанні мовленнєвих актів, що спрямовані на зміцнення статусу адресата.

Проаналізовано лексико-стилістичні засоби і способи їх інтеграції залежно від статі комунікантів. Так, у текстах, що досліджувались, вони

полягають в особливостях мовного вираження оцінки; у реалізації засобів модифікації прагматичного значення лексичної одиниці та висловлювання загалом; у використанні стилістично забарвленої лексики; у реалізації фразеологізмів; у вживанні звертань.

Лексико-стилістичні засоби мають гендерну маркованість і характеризують вербальну поведінку представників певної статі, що відображена в драмі.

Перспективним лишається подальше дослідження комунікативного стилю, аналіз його складових та визначення співвідношення з такими параметрами комунікації, як комунікативна поведінка, стратегії і тактики; розроблення класифікації комунікативних стилів у контексті гендерних та соціокультурних аспектів; аналіз персонажного мовлення та гендерної поведінки персонажів на матеріалі сучасного англomовного художнього дискурсу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Альчук М. Гендерна комунікація: проблеми і перспективи. *Вісник Львівського національного університету ім. Івана Франка. Сер. філософські науки* : зб. наук. праць. Львів, 2006. № 9. С. 46–55.
2. Ананко Т. Р. Комунікативні стратегії і тактики у корпоративному дискурсі : зб. наук. праць Ізмаїльського інституту водного транспорту. Ізмаїл, 2006. С. 130–137.
3. Антонов О. В. Вербалізація конфлікту у мовленні персонажів сучасної американської драми: репертуар мовленнєвих тактик. *Мовні і концептуальні картини світу* : зб. наук. праць. Київ, 2013. Вип. 47. Ч. I. С. 73–79.
4. Антонов О. В. Комунікативний стиль і кооперація у персонажному мовленні американської драми. *Сучасний стан і перспективи лінгвістичних досліджень та проблеми перекладу: тези доповідей Всеукраїнської наукової конференції пам'яті доктора філологічних наук Д. І. Квеселевича*. Житомир : Вид-во ЖДУ імені І. Франка, 2013. Вип. 1. С. 7–9.
5. Антонов О. В. Поняття комунікативного стилю в сучасних прагмалінгвістичних дослідженнях. *Мовні і концептуальні картини світу* : зб. наук. праць. Київ, 2013. Вип. 43. Ч. 1. С. 38–44.
6. Антонов О. В. Чоловічий та жіночий комунікативні стилі персонажного мовлення (на матеріалі сучасної американської драми). *Мовні і концептуальні картини світу* : зб. наук. праць. Київ, 2013. Вип. 46. Ч. 1. С. 100–106.
7. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник. Київ : Вид. центр «Акад.», 2004. 344 с.
8. Белая Н. В. Гендер как фактор социальных отношений в английской, американской и русской лингвокультурах : автореф. дис. на соискание учён. степени канд. філол. наук: 10.02.19. Москва, 2009. 18 с.

9. Беликов В. И., Крысин Л. П. Социолінгвістика : учебник для вузов. Москва : РГГУ, 2001. 439 с.

10. Белова А. Д. Лексична семантика і міжкультурні стереотипи. *Мовні і концептуальні картини світу* : зб. наук. праць. Вип. 7. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2002. С. 43–49.

11. Бондаренко Я. О. Дискурс акцентуєваних мовних особистостей: комунікативно-когнітивний аспект (на матеріалі персонажного мовлення в сучасній американській художній прозі) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2002. 18 с.

12. Борисенко Н. Д. Гендерна маркованість персонажного дискурсу сучасної британської драми: лінгвокультурологічний аспект *Мовні і концептуальні картини світу* : зб. наук. праць. Київ, 2012. Вип. 38. С. 79–83.

13. Борисенко Н. Д. Комплімент в персонажному дискурсі британської драми. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2014. Вип. 6 (78). С. 254–257.

14. Борисенко Н. Д. Конфлікт та кооперація в міжгендерному спілкуванні персонажів британської драми. *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики* : зб. наук. праць. Київ : КНУ ім. Т. Г. Шевченка, 2006. Вип. 9. С. 35–40.

15. Голубовська І. О. Мовна особистість як лінгвокультурний феномен. *Studia Linguistica*. Київ : ВЦ «Київський університет», 2008. Вип. 1. С. 25–33.

16. Горошко Е. Гендерная проблема в языкознании. URL: <http://www.owl.ru/win/books/articles/goroshko.htm>. – (дата звернення 09.09.2019).

17. Дейк ван Т. А. Язык. Познание. Коммуникация. Москва : БГК им. И. А. Бодуэна де Куртенэ, 2000. 308 с.

18. Засєкіна Л. В. Мовленнєві стилі в новій парадигмі психолінгвістичного знання. *Психолінгвістика*. Київ, 2012. Вип. 9. С. 48–55.
19. Ільченко М. Л. Маніпулятивно-спонукальні стратегії передвиборчих дебатів (на матеріалі англomовного електорального дискурсу). *Вісник ХНУ. Сер. Дискурсологія*. 2010. № 897. С. 126–131.
20. Казак С. П. Соматикон емоційного реагування в аспекті комунікативних стилів. *Science and Education a New Dimension. Philology, III (9)*. Budapest : www.seanewdim.com, 2015. Issue : 44. P. 50–53.
21. Карасик В. И. Языковые ключи : монографія. Москва : Гнозис, 2009. 409 с.
22. Кирилина А. В. Развитие гендерных исследований в лингвистике. *Филологические науки*, 1998. №2. С. 51–58.
23. Козачишина О. Л. Генезис гендерної диференціації мовлення. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Сер. Філологія*. Вінниця : Вінницьк. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського, 2000. Вип. 2. С. 191–193.
24. Козлова В. В. Реалізація виховного впливу в англomовному парентальному дискурсі : структурно-семантичний та прагматичний аспекти : дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.04 / Харків, 2012. 219 с.
25. Котова І. А. Дискурсивна поведінка героя та антигероя в американському кінодискурсі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2016. Вип. 21 (2). С. 54–59.
26. Красных В. В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность? Москва : ИТДГК «Гнозис», 2003. 375 с.
27. Крысин Л. П. Социолінгвістическіе аспекты изучения современного русского языка. Москва : Наука, 1989. 186 с.
28. Крючкова П. Г. Авторитарний дискурс (на матеріалі сучасної

англійської мови) : дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2003. 193 с.

29. Кузнєцова І. В. Гендерний аспект персонажних описів: когнітивний підхід. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*: зб. наукових праць. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2004. № 16. С. 91–94.

30. Куликова Л. В. Коммуникативный стиль в межкультурной парадигме : монографія. Красноярск : Красноярск. гос. пед. ун-т им. В. П. Астафьева, 2006. 392 с.

31. Куликова Л. В. Межкультурная коммуникация: теоретические и прикладные аспекты : монографія. Красноярск : РИО КГПУ, 2004. 196 с.

32. Кухаренко В. А. Інтерпретація тексту : навч. посіб. Вінниця : НОВА КНИГА, 2004. 272 с.

33. Ларина Т. В. Фатические эмотивы и их роль в коммуникации. *Эмоции в языке и речи*. – Москва : РГГУ, 2005. С. 150–160.

34. Латынов В. В. Стили речевого коммуникативного поведения: структура и детерминанты. *Психологический журнал*. 1995. № 6. С. 90–100.

35. Лук'янець М. Г. Комунікативні тактики респонсивної стратегії уникнення у конфліктному дискурсі. *Проблеми семантики слова, речення та тексту*. 2012. Вип. 28. С. 257–265.

36. Манакин В. До питання про етнонаціональні особливості стилів комунікації. *Український інформаційний простір* : науковий журнал у 2 ч. Київ : Київський національний університет культури і мистецтв, 2013. С. 108–114.

37. Мартинюк А. П. Конструювання гендеру в англомовному дискурсі. Харків : Константа, 2004. 292 с.

38. Морозова І. І. Комунікативні стратегії ввічливості у стереотипній мовленнєвій поведінці вікторіанської жінки : автореф.

дис... канд. філол. наук : 10.02.04. Харків, 2004. 20 с.

39. Москаленко В. В. Соціальна психологія : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 688 с.

40. Нікульшина Т. М. Інформаційна стратегія у спонукальному дискурсі (на матеріалі англійської мови) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 1998. 18 с.

41. Основи теорії гендеру : навч. посіб. Київ : «К.І.С.», 2004. 536 с.

42. Певнева И. В. Коммуникативные стратегии и тактики в конфликтных ситуациях общения обиходно-бытового и профессионального педагогического дискурсов русской и американской лингвокультур : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. філол. наук: 10. 02.19. Кемерово, 2008. 19 с.

43. Полюжин М. М. Когнітивна парадигма лінгвістичних досліджень. *Проблеми романо-германської філології* : зб. наук. праць. Ужгород : Видавництво Ужгородського держ. ун-ту, 1999. С. 4–22.

44. Протасова Е. Ю. Функциональная прагматика: вариант психолінгвістики или общая теория языкознания? *Вопросы языкознания*. 1999. №1. С. 142–155.

45. Савчук І. І. Стратегічні особливості кооперативної комунікативної взаємодії. *Актуальні проблеми сучасної лінгвістики та методики викладання мови і літератури*. 2015. URL: <http://www.nniif.org.ua/File/15siisok.pdf> (дата звернення 12.09.2019).

46. Святюк Ю. В. Реалізація комунікативної стратегії ідентифікації національної приналежності особи у ситуації міжетнічної взаємодії. *Наука і сучасність* : зб. наук. праць Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Київ : Логос, 2004. Т. 44. С. 269–276.

47. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.

48. Солощук Л. В. Вербальні і невербальні компоненти

комунікації в англомовному дискурсі. Харків : Константа, 2006. 300 с.

49. Стернин И. А., Ларина Т. В., Стернина М. А. Очерк английского коммуникативного поведения. Воронеж : Истоки, 2003. 183 с.

50. Сусов И. П. Лингвистическая прагматика. Винница : Нова Книга, 2009. 272 с.

51. Сухих С. А. Речевые интеракции и стратегии. *Языковое общение и его единицы*. Калинин : Изд-во Калинин. гос. ун-та, 1986. С. 71–77.

52. Тарасов Е. Ф. Социолингвистические проблемы теории речевой коммуникации. *Основы теории речевой деятельности*. Москва : Наука, 1974. С. 255–273.

53. Формановская Н. И. Речевое общение: коммуникативно-прагматический подход. Москва : Рус. яз., 2002. – 216 с.

54. Фролова І. Є. Дискурсивна стратегія як організуючий конститuent вербально-соціальної інтеракції. *Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи* : зб. наук. пр. – Київ : Логос, 2009. № 3. С. 242–349.

55. Холл Э. Как понять иностранца без слов. Москва, 1995. 128 с.

56. Шахновська І. І. Емотивні висловлення як засіб реалізації комунікативної тактики звинувачення. *Нова Філологія* : зб. наук. праць. Запоріжжя : ЗНУ, 2013. № 55. С. 244–247.

57. Яковенко Д. С. Гендерний аспект комунікативної поведінки персонажів драматичних творів. *Рівень ефективності та необхідність впливу філологічних наук на розвиток мови та літератури* : матеріали міжнародної науково-практичної конф. м. Львів, 10–11 травня 2019 року. Львів : ГО «Наукова філологічна організація «ЛОГОС», 2019. С. 123–126.

58. Cumming A. Metalinguistic and Ideational Thinking in Second Language Composing. *Written Communication*. 1990. №7. P. 482–511.

59. Grice H. P. Logic and Conversation. *Syntax and Semantics*. New York : Academic Press, 1975. Vol. № 3. P. 41–58.
60. Hellman L. The Autumn Garden *Американські п'єси*. Книга 2. – Харків : Вид. група «Основа», 2008. С. 4–80.
61. Latinov V. V. Styles of verbal communicative behavior: structure and determinant. *Psychological Journal*. 1995. № 6. P. 90–100.
62. Mills S. Mullany L. Language, gender and feminism. Routledge, 2011. 206 p.
63. Neuliep J. W. Intercultural Communication. A Contextual Approach. [Second Edition]. – Boston – New York : Houghton Mifflin Company, 2003. 279 p.
64. Stockoe E. H. Talking about gender: The conversational construction of gender categories in academic discourse. *Discourse and Society*. 1998. № 9 (2). P. 217–240.
65. Sunderland J. Language and gender : an advanced resource book. Routledge, 2006. 359 p.

Джерела ілюстративного матеріалу

66. Blakeman H. Cloud Bursting. *National Theatre Connections 2011*. New York : Bloomsbury Publishing, (digital copy), 2011. P. 103–156.
67. Clarke N. Those Legs. *National Theatre Connections 2011*. New York : Bloomsbury Publishing, (digital copy), 2011. P. 163–210.
68. Coble E. The Velocity of Autumn. New York : Dramatists Play Service, Inc., 2014. – 41 p.
69. Diamond L. R. Stick Fly. Evanston, Illinois : Northwestern University Press, 2008. 143 p.
70. Harpin A. The Lives of Our Mad Mothers: Aging and Contemporary Performance. *Women & Performance : a Journal of Feminist Theory*. Vol. 22. No. 1. 2012. P. 67–87.

71. Hepworth M. Stories of Ageing. Buckingham : Open UP, 2000.
143 p.
72. Norris B. Clybourne park. New York : Faber & Faber, Inc, 2011.
210 p.
73. Taylor R. Ties that Bind & Watermelon Rinds & Inside the Belly of
the Beast. Illinois : Dramatic Publishing Company, Inc., 1994. 47 p.